

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א),
"שפאפין בחי העולמים וזרע" (ירושלמי).

גליון מס' 1
כסלו תשנ"ה

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-847325

המערכת:

הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל

החברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לאירגונים ומוסדות
המחלקה לישיבות

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

תוכן העניינים

5	הרב יואל פרידמן	מאמר מערכת ✓
		הגות
		שמיטת כספים וצדק חברתי
7	הרב עזריאל אריאל	במשנתו של מרן הרב קוק זצ"ל
		פסקי הלכה ✓
		קדושת שביעית וביעור
9	מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א	
		מאמרים הלכתיים
13	הרב יהודה עמיחי	מעשר בפירות החונטים במוצאי שביעית ✓
17	הרב יואל פרידמן	שמן שביעית לנרות חנוכה ✓
21	הרב עזריאל אריאל	ספיחין בשמינית ✓
		תשובות קצרות
25	הרב יגאל הדאיה	צבע מאכל מחרקים ✓
26	הרב אהוד אחיטוב	תמציות טעם מצמחים שדרכם להתליע ✓
		מדרשת התורה והארץ
27	הרב משה הרשטיק	המצוות התלויות בארץ במערכת החינוך ✓
		סקירה מדעית
29	אגרונוס מרדכי שומרון	סיכום שנת השמיטה במצע מנותק ✓
		אקטואליה
32	הרב עזריאל אריאל	בעוון שמיטה גלו ישראל ✓
		מן העתונות
36	מתוך הירחון "אור תורה"	אוצר בי"ד או היתר מכירה ✓
37	הרה"ג יהושע י. נויבירט	תגובה ✓
		במכון ובגוש קטיף
38		מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ
40	מן העתונות	אף על פי כן ולמרות הכל

הרב יואל פרידמן

מאמר מערכת

מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה: אני בריה וחברי בריה, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה. אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי. כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתי. שמא תאמר, אני מרבה והוא ממעיט? שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוין את ליבו לשמים (ברכות י"ז ע"א).

עם כל גדלותם של רבנן דיבנה, שהגמ' (קדושין מט ע"ב) מציינת את חכמתם המופלגת: "על מנת שאני חכם אין אומרים כחכמי יבנה... אלא כל ששואלים אותו דבר חכמה בכל מקום ואומרה" - ידעו אותם חכמים למצוא את היתרונות של זולתם, חבריהם שבשדות. הכשרון לראות נועלותיהם של אחרים, היתה כנראה אחת מתכונות היסוד של רבנן דיבנה. לכן חיפש רבן גמליאל (ראש הסנהדרין שביבנה) אדם כשמואל הקטן שיתקן את ברכת המינים.

הנציב מוולוז'ין, בהקדמתו לספר בראשית מתאר במילים חריפות את הדור של חרבן בית שני:

בחורבן בית שני היה דור עיקש ופתלתול. ופרשנו שהיו צדיקים וחסידיים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. ע"כ, מפני שינאת חינוך שבלבם זה את זה, חשבו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס.

מירושלים גלתה הסנהדרין ליבנה (ראש השנה לא ע"א), וכנראה שרבנן דיבנה למדו את הלכת העיקרי מחורבן הבית, עד שכך היה מרגלא בפומייהו.

אחת המטרות העיקריות של העלון היא לפתח ולהעמיק את הקשר שבין בית המדרש של המכון לבין הרבנים ועובדי האדמה שבעיר ושבשדות, ועם כלל הצבור שמגלה התענינות רבה בנושאים שאנו עוסקים. הפריה הדדית יכולה להיוצר רק מתוך קשר אמיץ כזה. השאלות והתשובות, הנסיונות והבעיות בודאי יולידו גם פתרונות חשובים - "ובלבד שיכוון ליבו לשמים". אנו מתכוונים, בע"ה, להוציא את העלון אחת לחודשיים. חילקנו אותו למדורים כדי שאכן כל מי שמתעניין במצוות התלויות בארץ ימצא בו ענין: מאמרים בהלכה ותשובות קצרות, לצד דברי אמונה ומחשבה שעל ידם אנו מפנימים את הערכים שבמצוות התלויות בארץ. אנו מקוים שהעלון יתקבל בברכה ע"י הציבור, ועדות לכך תהיה כאשר נוכל לפרסם תגובות והערות של ציבור הקוראים.

בצפיה לישועה השלמה ובברכת התורה והארץ

המערכת

הרב עזריאל אריאל

שמיטת כספים וצדק חברתי

במשנתו של מרן הרב קוק זצ"ל

"שתיקה רועמת" מאפיינת את התייחסותו של מרן הרב קוק זצ"ל אל שאלת הצדק החברתי. בכתביו ניכרת הסימפטיה שרחש לאותם אנשים ששאלות החברה נגעו לליבם. אבל התייחסות מפורשת, נקיטת עמדה גלויה באשר לרעיונותיה של תנועת העבודה - אין. כל זאת, למרות שהיה נושא זה אחד הנושאים המסעירים ביותר את הדור. מצוה אחת לא איפשרה יותר להתעלם: **מצוות השמיטה. משמעותה החברתית זועקת לשמים.** ואכן, בהקדמתו לשבת הארץ פורש הרב חזון אוטופי על האוירה החברתית השוררת בעם ובארץ באותה שנה. הדברים שם אמורים בשמיטת הקרקעות. ביתר שאת אמורים הם הדברים ביחס לשמיטת הכספים.

על שמיטת כספים, כתב הרב זצ"ל בספרו "עין איה" (ח"ב). שם הוא מבאר את דברי המשנה האחרונה במסכת שביעית (פ"י מ"ט):
המחזיר חוב בשביעית - יאמר לו "משמט אני". אמר לו אנפ"כ - יקבל ממנו, שנאמר: "זה דבר השמיטה".
וכך כותב הרב זצ"ל:

התכלית העיקרית של שמיטת החוב בשביעית הוא מפני "כי קרא שמיטה לה" - להסיר את העול היותר כבד שמתקבץ לרגלי שליטת העשירים על העניים, מפני שהוצרכו להם איזה פעם להלוואה, שהכניעה והעבדות תהיה מוטבעת בלב מי שירגיש על עצמו חוב לחבירו. "עבד לווה לאיש מלוה". והשעבוד הזה עלול להכניע את ישרי לב לפני עשירים תקיפים שיהיו המה המלוים. על כן תבוא השמיטה ותתיר אלה החרצובות.

הקלקול המוסרי שיש במצב בו אדם חייב לחברו - אינו עצם הפער הכלכלי שביניהם. בכך אין כל פסול. הקלקול מונח באותו שעבוד נפשי, שנובע מן השעבוד הכלכלי. אגב כך מעבירה השמיטה אלינו מסר חינוכי נוסף. שחרורו של האדם מן השעבוד לרעהו בא:

עם היסוד העיקרי, להעיר שייסוד הקניינים הוא מחובר עם התכלית העליון הכללי, שהוא הטוב המשותף לכל הנמצאים יצורי ה'.

אך איך יבוא התיקון? האם הדבר תלוי בביטולו של הרכוש הפרטי והפיכתה של החברה כולה לקומונה שיתופית? - לא זו היא הדרך:

אלא שעם זה צריך לדעת ולהכיר שלא עם דרך ביטול הקניינים הפרטיים יבוא האדם למסרה העליונה הזאת של הצלחת הכלל, כ"א עם חילוק הרכוש והזהירות מתוצאות רעות הבאות לרגלי היתרון הדמיוני הזה.

לאור השקפה זו, מונחת סכנה גדולה ברעיון שמיטת הכספים. מחד גיסא, דרושה היא השמטת הכספים כדי לשבר את לב האדם. אך מאידך גיסא, הגבול שבין הפקרת החובות לבין ההפקרות המוסרית - דק הוא עד למאד. מתח רוחני זה בא לידי ביטוי באותה הלכה:

והנה, כל דרך ישר צריך להיות נשמר שלא יפעול על המודרכים על פיו תכונות שהם רעות כשיוצאות חוץ למידתן. ע"כ ההשמטה של שביעית צריכה עם זה שמירה, שלא תחליש את רגש היושר והצדק מנגוע ברכוש רעהו. ע"כ די לו ליסוד תכלית השביעית בדיבור: "משמט אני". שבזה יסוד הסבל ועול העבדות מלווה למלוה.

אמנם מקום הניחה תורה לרגש היושר הטהור שילך עפ"י דרכו. כי בעל נפש טהורה, כאשר יאתה לאיש הישראלי המודרך עפ"י חוקי תורת ה' - לא יאבה להיות נהנה מיגיע רעהו. ע"כ, באמרו "אף על פי כן" - יקבל ממנו, להורות שלא יעתקו גבולי יסודי היושר גם לשעה, כ"א יוגבלו כדי להישיר את המטרה הכללית היותר עליונה שתבוא לרגלי קריאת השמיטה לה' בצדדיה החמריים והרוחניים.

להשלמת הרעיון, נביא את דברי הרב זצ"ל לסיומה של המשנה:

המחזיר חוב בשביעית - רוח חכמים נוחה הימנו.

וכך כותב הרב זצ"ל (ההשמטות שלי: ע. א.):

אין תכלית השמיטה של החוב מניעת הפרעון ונטיית המשקל בענייני הרכוש. שייסוד התורה במשפטיה היא הגבלת הרכוש והעמדת הצדק בקנין כל אחד מבני אדם במה שהוא שלו. אלא שעם הגבלת הקנין - צריך שתשפע רוח הנדיבות, עד שתשלול את צדדי החסרון הבאים ממנו...

ואז:

יבוא ג"כ היתרון, שמבלעדי הכרח משפטי - ימאס האיש אשר רוח בו את ההנאה מעמל זרים, בהיותו מכיר יתרון נפשו רק בהיותו עוזר ומהנה ולא עוזר ונסבל... על כן, "המחזיר חוב בשביעית... - רוחם נוחה הימנו".

הרב מתמצת כאן את כל משנתו החברתית, שהיא שונה ומשוכללת מן התפיסה הסוציאליסטית-קומוניסטית. כיבוד הרכוש הפרטי הוא ערך: ערך של צדק - מחד גיסא, וערך של שמחת האדם בעמלו שלו - מאידך גיסא. חלילה לשלוח יד באותם ערכים מוסריים ע"י בניה מלאכותית של קומונה שיתופית. תיקונה האמיתי של החברה יבוא מתיקונו המוסרי האיש של כל אדם. האדם, באופן אישי, צריך לפתח את אישיותו המוסרית: להיות נדיב כלפי מי שנמוך ממנו וישר כלפי מי שגבוה ממנו בסולם הכלכלי. מתוך כך תיבנה חברה מוסרית וערכית, בה ישררו הצדק, הצדקה והשלום, והיא שתהיה אור לכל הגויים ומופת לכל העמים.

מִרְן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מִרְדְּכִי אֱלִיהוּ שְׁלִיט"א

קְדוּשַׁת שְׁבִיעִית וּבִיעוֹר

הָרַב עִידוֹ אֱלֵבָה מִסֵּר לָנוּ אוֹסֵף שֶׁל פְּסָקִים שֶׁל מִרְן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן שְׁלִיט"א, וְאָנוּ מוֹדִים לוֹ עַל כֵּךְ. פְּסָקִים אֵלּוּ יֵרָאוּ אוֹר אִי"ה בִּסְפֵר "הַתּוֹרָה וְהָאֶרֶץ" ג', לֵאחֵר שֶׁעֲבָרוּ עֲרִיכָה וְהוֹסַפְתָּ מִקּוֹרוֹת ע"י הָרַב אַהוּד אַחִיטוֹב. בְּחֵרְנוּ כְּמָה מִפְּסָקִים אֵלּוּ שֶׁמֵּתֵאִמֵּם לִימֵם שֶׁלֵּאחֵר שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה, בְּבַחֲנִינָת "דְּבַר בְּעִתּוֹ מֵה טוֹב".

קְדוּשַׁת שְׁבִיעִית

- א. כִּיּוֹם מוֹתֵר לִסְחוּט מִיֵּץ תְּפוּזִים מִפִּירוֹת שְׁבִיעִית, אִף שֶׁעֲבָרָה הִיָּה אִסוּר¹.
- ב. חֲלָקִים שֶׁל פִּירוֹת שְׁבִיעִית שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לֵאכּוֹלֵם - מוֹתֵר לְזוֹרֵקֵם, כְּגוֹן: שֶׁאֲרִיּוֹת תֵּה עִם לִימוֹן. כְּמוֹ כֵּן מוֹתֵר לְשִׁים שֶׁאֲרִיּוֹת יֵין עַל עֵינֵינוּ וּמִצָּחוֹ בְּהַבְדִּלָה כְּפִי הַמִּנְהָג בְּשֶׁאֵר הַשָּׁנִים (וּדוּקָא מִהַשֶּׁאֲרִיּוֹת וְלֹא מִעֵצִים הֵיין). גַּם אֵין לְחוּשׁ אִם נִשְׁפָּךְ מֵעֵץ יֵין מִהַכּוֹס שֶׁמִּקְדָּשׁ אוֹ מִבְדִּיל עֲלֶיהָ².
- ג. מוֹתֵר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בֵּיין שֶׁל שְׁבִיעִית לְעוֹגוֹת וּלְטַעַם בְּתַבְשִׁיל³.
- ד. יֵין הָעֲשׂוּי מִעֲנָבִים שֶׁל הֵיתֵר מְכִירָה, יֵשׁ לְבִשְׁלוֹ אִם יֵשׁ חֶשֶׁשׁ לְמַגַּע אֲנָשִׁים שֶׁאֵינֵם שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת⁴.
- ה. כָּל מִצְוָה הַמִּתְקַיֶּמֶת בְּפִירוֹת שְׁבִיעִית - מוֹתֵר לְעֲשׂוֹתָהּ אִם נִהְנֶה מִהַפִּירוֹת. לְכֵן אִפְשָׁר בְּשׁוּפֵי לְהַבְדִּיל עַל יֵין שְׁבִיעִית. כְּמוֹ כֵּן מוֹתֵר לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת מִשְׁמָן שֶׁל שְׁבִיעִית, אוֹלָם יֵשׁ לְהַחֲמִיר שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ לְהַדְלִיק נֵרוֹת חֲנוּכָה⁵.

1. ע"י כֶּרֶם צִיּוֹן (הַלְכוֹת פְּסוּקוֹת פֶּרֶק יג סְעִי ח וּס"ק ב), "שַׁבָּת הָאֶרֶץ" (פ"ה ה"ג אוֹת ד).
 2. ע"י "שַׁבָּת הָאֶרֶץ" (פ"ה ה"א הֶעֱרָה 34, ה"ג אוֹת ב הֶעֱרָה 16). אִךְ לְכַתְחִילָה אֵין לְמַלֵּא אֶת הַכּוֹס עַל מִנְתַּ שִׁישְׁפֶּךְ, דִּהְפַּסְדָּ פִירוֹת שְׁבִיעִית הוּא בְּכִלְשָׁהוּ.
 3. תּוֹסַפְתָּא (שְׁבִיעִית פ"ו ה"ד), "שַׁבָּת הָאֶרֶץ" (פ"ה ה"ג אוֹת ה).
 4. בִּישׁוּל הוּא שִׁינוּי פְּרִי מִבְּרִייתוֹ: ע"י רִמְב"ם (פ"ה ה"ג). אוֹלָם כִּיּוֹן שֶׁהַצּוֹרֵךְ לְנִהוּג קְדוּשַׁת שְׁבִיעִית בֵּיין שֶׁל הֵיתֵר מְכִירָה, הוּא מִחוּמְרָא (מִשְׁפֵּט כֶּהֱן ס"י ע"ה) - לְכֵן, כִּיּוֹן שֶׁהַבִּישׁוּל מוֹנֵעַ אֶת אִיסוּר הֵיין - אֵין צוֹרֵךְ לְהַחֲמִיר. וְע"י שו"ע (יו"ד ס"י קכג סְעִי ג).
 5. רִמְב"ם (פ"ה ה"א וְה"ח) עִפ"י תּוֹרַת כֹּהֲנִים (בִּהַר פְּרִי א ה' י). וְלִגְבִי נֵר חֲנוּכָה רָאָה מֵאִמְרוֹ שֶׁל הָרַב יוֹאֵל פְּרִידְמָן בְּחוֹבֶרֶת זו.

ביעור פירות שביעית

ו. המנהג המקובל בימינו לגבי מצות ביעור פירות שביעית, הוא להפקיר את הפירות משיגיע זמן הביעור. אמנם לדעת הרמב"ם צריך לבער ממש⁶. אך כבר כתב מהר"ם בן חביב שמנהג החסידים שבירושלים להסתפק בהפקרת הפירות⁷. מה גם, שלהחמיר כדעת הרמב"ם היא חומרא המביאה לידי קולא של איבוד פירות שביעית, שהרי אף לאחר זמן הביעור נוהגת קדושת שביעית בפירות אלו⁸. לאחר ההפקר מותר לחזור ולזכות בפירות, אך מי שרוצה להחמיר לתת אותם רק לילדים - תע"ב.

ז. בגינה פרטית או כשיש לאדם כמות קטנה של פירות - יש מקום להחמיר כרמב"ם ולהשתדל לגמור את הפירות לפני שיגיע זמן הביעור.

ח. יש להפקיר בפני שלושה אנשים, אולם אין מניעה להפקיר בלילה ובפני שכניו או קרוביו. זאת, אף אם ידוע לו שלא יזכו בפירות⁹. אנשים אלו אינם יכולים להיות מהסמוכים על שולחנו¹⁰. ובחור ישיבה שהוצאותיו על הוריו, אף שאוכל בישיבה - מקרי סמוך על שולחנו.

ט. אפשר להוציא את הפירות לחדר המדרגות כיון שעוברים שם אנשים אחרים שאינם מבני משפחתו. ואף שמהירושלמי¹¹ משמע שא"צ להוציא את הפירות מחוץ לבית כאשר מפקיר בפני שלושה אנשים - הדבר לא הובא להלכה בפוסקים¹², ולכן אין לסמוך על כך.

6. רמב"ם (פ"ז ה"ג), וכן היא דעת הראב"ד (בהשגה שם), אלא שלדעתו דין הביעור בשריפה הוא רק לאחר שכלו הפירות מכל הארץ. וכן כתב הפנ"י (פסחים נב ע"ב ד"ה תוס' ד"ה עד שיכלה) בדעת רש"י עפ"י התוספתא (פ"ח ה"א-ב).

7. תוספת יום הכיפורים (יומא פג ע"א) עפ"י דעת: סמ"ג (עשין מצוה קמח), רמב"ן (ויקרא כה ז), מהר"י קורקוס (פ"ז ה"ג), רש"י (שביעית פ"ט ה"ו). ואף שמהר"ם בן חביב (שם) התייחס לביעור בפירות נכרים - הרי הקל גם לסוברים שצריך לנהוג ביעור בפירות אלו.

8. היות ולדעות הסוברות שמצוות הביעור היא הפקרת הפירות בלבד, החיוב "לאכלה ולא להפסד" - עומד בעינו. משפט כהן (סי' פג), "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ב).

9. ירושלמי (שביעית פ"ט ה"ד). ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ב).

10. אם הם סמוכים על שולחנו - אין במעשה ההפקר כלום, שהרי בלאו הכי הוא חייב לכלכלם משלו.

11. ירושלמי (שביעית פ"ט ה"ד): "קפדקאי דצפרי שאלון לרבי אמי וכו' אמר לון: כד תחמון רגלא צלילא, תהוון מפקין לון לשוקא ומבקרין לון, וחזרון אתון זכין בהון". ומשמע מפ"י הר"ש והרא"ש (פ"ט מ"ח) והרש"ש (שם ה"ד ד"ה קפודקאי), שאם היה מפקיר בפני שלושה לא היה צריך להוציאם החוצה.

12. אמנם הגר"א (בביאורו לירושלמי שם ד"ה תהוון) חילק עפ"י דברי הירושלמי בין הפקר בפני שלושה, שאז אינו מוציא את הפירות החוצה, לבין כשמוציאם החוצה ואומר שזה הפקר. שכשמוציאם הוי מעשה של הפקר בפועל, וממילא אין כבר צורך להפקיר בפני שלושה. מכל מקום, אין הוא אומר זאת כהכרעה להלכה כי אם כהסבר בדברי הירושלמי.

י. בפירות שגדלו באדמה שנמכרה בהיתר המכירה, ניתן להסתפק בהפקרה אף בינו לבין עצמו¹³. בפירות של נכרים אין צריך לעשות ביעור כלל¹⁴.

יא. זמן הביעור לענבים ויין: אף שמסברא נראה שאם כלה לפני פסח צריך לבערו לפני פסח¹⁵, מ"מ המנהג לבערם רק בערב פסח¹⁶. אך טוב להפקיר בחנוכה ולומר שמתכוון לזכות ביין רק לפני שישתה אותו, ובערב פסח יפקיר שוב¹⁷.

יב. אין מצווה לקנות מאוצר ב"ד כמות כזו שיודע שיצטרך אח"כ לבער ע"י הפקר. ואף שמחזיק בזה ידי המדקדקים במצוות - מ"מ, כיון שיצטרך אחר כך להפקיר, הרי שיצא נפסד מכך.

יג. אתרוג הנשאר על העץ כל ימות השנה (אתרוג תימני) - אין חובה לבערו¹⁸.

יד. מי שלא הפקיר פירות שביעית, בעונת ביעורם, משום שלא ידע את הדין, אף שחוסר הידיעה נבע משום שלא בירר את הדין לאשורו - הפירות מותרים באכילה¹⁹. הפירות מותרים גם במקרה שהיו בבעלותו של עס-הארץ או במקרה שהפקיר את הפירות אך לא הוציאם מביתו כדין²⁰. ולכתחילה, טוב שלא לקנות מאדם שיש ספק אם הפקיר את פירותיו בזמן הביעור²¹.

13. כן דייקו הכפתור ופרח (פרק מת), מראה הפנים (ירושלמי שם) והגר"א (שם), שהירושלמי מדבר כשאין אנשים בחוץ. משום כך בפירות שגדלו בקרקע מכורה ניתן לסמוך על זה, היות והביעור הוא רק לחומרא.

14. אף המבי"ט (ח"א סי' כא ד"ה כתב) והמהרי"ט (ח"א סי' מג ד"ה ומה), שהחמירו לנהוג קדושת שביעית בפירות נכרים - לא הצריכו לבערם. ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"א אות ו).

15. רע"ב (שביעית פ"ט מ"ח ד"ה והגיע), וכתב שהזמנים שנאמרו בגמרא (פסחים ג ע"א): "...בענבים עד הפסח..." - היינו דוקא בסתם. אבל כשידוע שכלו קודם, צריך לבערם כשכלו.

16. כסתימת הרמב"ם (פ"ז הי"א), וכדעת הסמ"ג (עשין קמח), הר"ש (פ"ט מ"ג) והמאירי (פסחים נב ע"ב ד"ה שלוש).

17. לגבי ביעור מספק, עי' ספר השמיטה (עמ' מו סעי' יב). ועי' "שבת הארץ" (פ"ז הי"א אות ד).

18. פשוט לשון המשנה (שביעית פ"ז מ"ב): "כל שהוא אוכל ונשמר ומתקיים בארץ - יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור". וכך פסק הרמב"ם (פ"ז הי"ג).

ועי' "שבת הארץ" (שם אות ג).
19. ספר חרדים (שער מצוות התלויות בארץ - פרק ביעור) עפ"י לשון הרמב"ן (ויקרא כה ז) שכתב: "...אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאוכלם - אסורים הם בהנאה". משמע שאם עכבם מחמת אונס או אף מחמת שלא ידע שצריך לבער - הפירות מותרים. וכן כתב בספר השמיטה (עמ' מו סעי' י הערה 7), ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ג הערה 72-62).

20. בדיעבד ניתן לסמוך על הדעה בירושלמי (פ"ט ה"ד), שניתן לבער בפני שלושה אף שלא מוציא את הפירות מביתו. וראה לעיל (הערות 12-13).

21. כיון שיש מחמירים לאסור פירות לאחר הביעור אף שלא נתבערו מחמת אונס: של"ה (שער האותיות אות ק - קדושה), גדולת מרדכי (גלאנטי סי' ט), ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ג הערה 82).

טו. אף החוששים לכתחילה לשיטת הרמב"ם, לסיים לאכול ולחלק את הפירות שברשותם קודם עונת הביעור, מכל מקום יכולים להשאיר ברשותם כדי מזון שלוש סעודות. משום כך, אף שביעור היין הוא בערב פסח של שמינית, יכול להשאיר ברשותו יין לצורך ארבע כוסות בליל הסדר לכל אחד מהמסובים. כמות זו אינה צריכה להיות מצומצמת. אם נשאר יין לאחר ליל הסדר - דעת הרמב"ם היא שהיין נאסר, אך המנהג להקל²².

טז. גם לסוברים שביעור פירות שביעית היא מצות עשה מהתורה²³ - אין זו מצוות עשה שהזמן גרמא, כי הפירות נאסרים לעולם לאחר הביעור, ולכן נשים חייבות בה.

יז. כשמפקיר את הפירות, יש לדקדק לומר דוקא את לשון התוספתא: "כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול"²⁴.

יח. לדעות שביעור פירות שביעית הוא שריפה, יש מי שמחמיר להגעיל את הכלים²⁵.

22. מפשטות לשון התוספתא (שביעית פ"ח ה"ב): "מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו" - משמע שאף שהגיע זמן הביעור יכול לתת לכל אחד כדי מזון ג' סעודות על מנת לאוכלם לאלתר. כן כתבו הכפתור ופרח (פרק מח) והרדב"ז (פ"ז ה"ג בביאור ראשון). ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות א). אף שאכן דעת הרמב"ם מורה שאסור לאכול לאחר הביעור אף את אותם ג' סעודות. אלא שיש לסמוך על השיטות הנ"ל מחמת צורך מצות ארבע כוסות. ובפרט שהמנהג הוא להקל, לקיים את הביעור בהפקרת הפירות.

23. רש"י (יומא פג ע"ב ד"ה טבל ושביעית).

24. תוספתא (שביעית פ"ח ה"ד). שאם יאמר בלשון אחרת לאדם שאינו מכיר את הדין, כגון שיאמר לו: "אתה יכול לקחת" - עלול הוא לפרש זאת כהצעה נימוסית גרידא ולא יבין שאכן מדובר כאן בהפקר.

25. רש"י (שביעית פ"ט ה"ח ד"ה לענין ביעור). ומקורו משביעית (פ"ז מ"ז): "...ושלא במינה בנותן טעם", ועי' "שבת הארץ" (פ"ז ה"ו אות ו).

הרב יהודה הלוי עמיחי

מעשר בפירות החונטים במוצאי שביעית

הצגת הבעיה

בארץ מצויים היום מספר פירות החונטים מראש השנה עד ט"ו בשבט, דבר שלא היה מצוי בתקופות קדומות (עיין רא"ש הלכות ערלה סי' ט). לכן עלינו לברר את מעמדם ההלכתי של הפירות הללו: האם הם קדושים בקדושת שביעית? האם חייבים בתרו"מ? איזה מעשר יש להפריש? שאלה זו מצויה בייחוד בזנים מסוימים של אבוקדו או פיגויה, המגיעים לשליש בישולם (עונת המעשרות) בתקופה שבין ראש השנה וט"ו בשבט. כמו כן, עלי הכותרת של השסק נושרים בתקופה זו, ולדעת בעלי התוספות זהו שלב התנטה.

א. קדושת שביעית בפירות שחנטו עד ט"ו בשבט בשמינית

ראש השנה לשביעית הוא א' תשרי, כלשון הרמב"ם (שמו"י פ"ד ה"ט): באחד בתשרי ראש השנה לשמיטין וליובלות: פירות ששית שנכנסו לשביעית, אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן, והגיעו לעונת המעשרות קודם ראש השנה - הרי הן מותרין... ואם לא באו לעונה"מ אלא אחר ראש השנה - הרי הן כפירות שביעית.

מספר ראשונים ואחרונים חולקים וסוברים שהזמן הקובע בפירות הוא ט"ו בשבט. כשם שלענין תרומות ומעשרות וערלה אנו קובעים שט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילן - כן גם לענין שביעית (עיין בהרחבה "שבת הארץ" פ"ד ה"ט אות ד, הערות 20-12).

כבר הוכרעה ההלכה שא' בתשרי הוא ראש השנה גם לפירות האילן (עי' במקורות ב"שבת הארץ" שם). אולם הגר"ח ברלין זצ"ל (הובא בספר השמיטה עמ' י הערה 3) החמיר לענין פירות החונטים במוצאי שביעית עד ט"ו בשבט, שיש לנהוג בהם קדושת שביעית. וכן מרן הרב קוק זצ"ל הסתפק בשאלה זו, וכתב במשפט כהן (סי' סו) שעשה את שטר מכירת האדמות לשביעית ושמינית, כדי לצאת מהספק של קדושת פירות שביעית בפירות החונטים בין ראש השנה לט"ו בשבט של השמינית.

להלכה, פירות החונטים במוצאי שביעית עד ט"ו בשבט - אין בהם קדושת שביעית. אך יש לדון בחיוב מעשרות שחל עליהם.

ב. דעת הפוסקים מתרו"מ פירות שחנטו במוצאי שביעית

המקדש דוד (סי' ס אות א ד"ה הביאו התו', עמ' רכה) כתב: הביאו התוספות (ר"ה יד ע"ב ד"ה ולשביעית) מהירושלמי, באתרוג בר ששית שנכנס לשביעית - הרי הוא לבעלים כאילן בתר חנטה, ופסור

ממעשר כירק בתר לקיטה. ואף דאינו הפקר, דהא לשביעית בתר חנטה והרי הוא לבעלים - מ"מ פטורה מן המעשרות, דפירות שביעית פטורין מן המעשר אף דאינו הפקר.

הנה לפי זה, בכל אילנות שחנטו בשמינית בין ראש השנה לט"ו בשבט - יהיו פטורין מן המעשרות אף דאין עליהן קדושת שביעית. דלשביעית - ר"ה שלהם א' בתשרי, אך למעשרות - ראש השנה שלהם ט"ו בשבט, ומה שחנטו קודם ט"ו בשבט חשיבי למעשרות של שנה שביעית דאין בה מעשרות. וזהו חידוש גדול, שכל הפירות שחנטו בין ר"ה לט"ו בשבט של שמינית אין חייבין במעשרות, אף שאין עליהם קדושת שביעית.

המקדש דוד בנה את יסודו על פי דברי התוס', שהביא מהירושלמי, שהפטור של הירקות הנלקטים בשביעית ממעשר אינו נובע מקדושת שביעית וההפקר, אלא הלכה היא, שכל הנלקט בשנה השביעית אין בו חיוב תרומות ומעשרות. ולפי"ז, הזמן שלפני ט"ו בשבט בשמינית, עדיין שייך לשנה השביעית לענין מעשרות, ולכן מה שחנט אז פטור מתרומות למרות שאיננו קדוש בקדושת שביעית.

על מסקנת דברי המקדש דוד יש להעיר, שהרי סברא זו הובאה בירושלמי לדעת רב המנונא¹. אבל מסקנת הירושלמי היא שפטור הירקות בשביעית ממעשר נובע מקדושת שביעית וחובת ההפקר, וכדעת ר' יוחנן. וממילא חזר הדין שכיון שאין בפרי קדושת שביעית ואינו הפקר - חייב בתרומות².

עוד יש להעיר, שהירושלמי למד בדעת רב המנונא שהתורה גזרה שבשנה השביעית לא ינהגו תרומות ומעשרות, כדברי הספרי (פרשת כי תבא): יכול אף שנה שביעית חייבת במעשר - ת"ל: "בשנה השלישית שנת המעשר" - שנה שחייבת במעשר. יצתה שנה שביעית שאיננה חייבת במעשר.

1. נראה לענ"ד לדחות את דברי המקדש דוד, ולהסביר שראיית התוס' מהירושלמי לא נאמרה בפרי שיש לו בעלים, שהוא פטור מתרומות בגלל שהשנה השביעית פטורה מתרומות. נראה להסביר כפי שביאר הריטב"א (ר"ה יד ע"ב ד"ה דתנן) את דברי הגמ' (ר"ה שם). הגמ' אומרת, שאתרוג שוה לאילן לענין ערלה ורבעי לשביעית, ושוה לירק לענין מעשר. ושואלים התוס': המשמעות שהאתרוג נחשב אילן לערלה ורבעי היא שיש בו ערלה ורבעי, ואילו היה ירק לא היו בו חיובים אלו כלל. אך בשביעית, גם אם נחשב ירק - יש בו דיני שביעית! ונראה שעל כך הביא תוס' הוכחה מהירושלמי, שמשמעות הכלל שאתרוג שוה לאילן לענין שביעית היא, שבאתרוג - הקובעת היא שעת החנטה ולא שעת הלקיטה. לפי"ז אין ראיה מדברי הירושלמי שהובאו בתוס' לדיני מעשרות, ולא הובאו אלא לכך שלשענין שביעית הולכים באתרוג לפי שעת החנטה ולא לפי הלקיטה.
2. עיי' פני"מ, ביאור הגר"א ואמונת יוסף (שם), שהרחיבו בביאור סוגיית הירושלמי. וכן באור שמח (מע"ש פ"א ה"ה) ובחדושי ר"א קוטלר (זרעים סי' כא). ועיי' הר המור (סי' א).

לכן הנלקט בשביעית פטור ממעשרות. אולם הזמן שמראש השנה עד ט"ו בשבט של השמינית איננו זמן הפטור ממעשרות, שהרי ירקות הנלקטים בתקופה זו חייבים כבר במעשר שני כדן השנה הראשונה מששת שנות המעשר. אלא שלענין פירות הקובע הוא אם חנטו הפירות לפני ט"ו בשבט או לאחריו, אבל אין הזמן הזה זמן פטור מתרו"מ. ולכן לכאורה דברי המקדש דוד אינם מוכרחים.

ג. דעת המחייבים מעשר עני

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל (לוח ארץ ישראל תשנ"ה, ט"ו בשבט) כתב שיש להפריש קודם ט"ו בשבט מעשר עני, ורק לאחר ט"ו בשבט יש להפריש מעשר שני. ומשום כך כתב שאין להפריש מפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט על פירות שלאחר ט"ו בשבט, שהרי אלו שתי שנות מעשר.

למדנו מדברי הגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל, שישנה חובת הפרשת תרו"מ מתחילת השנה השמינית עד ט"ו בשבט, אלא שיש להפריש מעשר עני. ולכאורה יש לעיין בדבריו. מדוע חייב להפריש מעשר עני?

אמנם לענין תרו"מ בשנה השביעית כתב הרמ"א (יו"ד סי' שלא סעי' יט) שבפירות נכרים הנגמרים בידי ישראל - יש להפריש מעשר עני. ועל כך העיר הגרש"ז אויערבך שליט"א (מעדני ארץ, קובץ הערות סי' א, מנחת שלמה סי' לז) שלכאורה יש להפריש מעשר שני כפי סדר השנים, שלאחר מעשר עני בששית חוזר חיוב הפרשת מעשר שני (ענין "שבת הארץ" פ"ד הכ"ט אות ד, מדרך שמיטה לצרכנים תשנ"ד פרק טו סעי' י-טו).

המחלוקת הזאת במעשר שיש להפריש בשמיטה - היא לענין מעשרות בפירות נכרים שנגמרה מלאכתם ביד ישראל בשביעית, וחיובם אינו אלא מזרבנן. הדיון הוא, אם לדמות פירות נכרים לפירות הגדלים בעמון ומואב, שחכמים תקנו בהם תקנה לטובת העניים וחייבו מעשר עני, או שיש לילך על פי הסדר הרגיל. אך בשנה השמינית, מדוע שחכמים יתקנו תקנה עבור העניים? וכפי שבירקות חלה הפרשת מעשר שני ולא מעשר עני, כן לענין הפירות החונטים עד ט"ו בשבט של השמינית. ולא נראה שתהא תקנה מיוחדת להפריש מעשר עני.

נראה שבשביעית עצמה, שאין חיוב בתרו"מ כלל, יש סברה לומר שחכמים תקנו להפריש מעשר עני לטובת העניים. אולם כ"ז לענין השביעית עצמה. אבל לאחר ראש השנה של השמינית, שכבר נגמרה שביעית - ברור הוא שחוזרים לסדר הרגיל של השנים. ואין לומר שבביעית בפירות האילן נמשכת עד ט"ו בשבט של שמינית, שהרי כבר הבאנו שאינם קדושים בקדושת שביעית, ולכן אין בתחילת השמינית דיני שביעית. אלא נראה שיש להפריש מעשר שני כפי סדר השנים.

ד. דעת המחייבים במעשר שני

החזו"א (סי' ט ס"ק יח ד"ה יו"ד) כתב:

ומיהו, אפשר דהתם (פירות שחנטו בין ר"ה וט"ו בשבט של שמינית) מפרישין מעשר שני כדין שנה ראשונה, דאל"כ נפטרנה לגמרי. וצריך לחלק מאתרוג של ששית שנלקט בשביעית דפטור מן המעשר. מדבריו משמע שהסתפק האם להפריש מעשר שני או כלל לא להפריש. ואילו בספר המעשר והתרומה (להגר"ז גרוסברג זצ"ל, פרק ב, בית האוצר ס"ק ז) כתב שפירות שחנטו מראש השנה עד ט"ו בשבט של שמינית יש להפריש מעשר שני. וכן כתב הגרש"ז אויערבך שליט"א (מנחת שלמה סי' לו).

עוד יש להוסיף, שהרי שיטת הרמב"ם (מע"ש פ"א הי"א) היא שמעשר שני כולל בתוכו גם מעשר עני. ובהר צבי (זרעים ח"א סי' מד) הסביר שלרמב"ם מעשר שני היינו אחר הפרשת מעשר ראשון ללוי מפריש מעשר שני, וגם מעשר עני כלול בשם "מעשר שני". ואילו שיטת הראב"ד היא שאין מעשר שני כולל בתוכו מעשר עני, ולכן המפריש מעשר שני איננו כמפריש מעשר עני. א"כ נראה שאפשר להוסיף לדברים דלעיל שלשיטת הרמב"ם המפריש מעשר שני עולה לו גם למעשר עני (ועי' בהמעשר והתרומה פרק ב, בית האוצר ס"ק יא).

ה. סיכום

לדינא נראה, שפירות החונטים בין ראש השנה לט"ו בשבט של שמינית, - **יש להפריש מהם מעשר שני**, אלא שלענין **ברכה** יש בפנינו מספר ספקות:

- א. דעת השלי"ה ועוד ראשונים ואחרונים שיש לנהוג קדושת שביעית בפירות החונטים עד ט"ו בשבט שבשמינית.
- ב. הדעה הסוברת שאין להפריש כלל בתקופה שבין ראש השנה לט"ו בשבט של השמינית.
- ג. ידועה מחלוקת הראשונים בהגדרת החנטה: אם היא הבאת שליש, שהיא עונת המעשרות, או שמא היא הוצאת פרי קטן (עיין אנציקלופדיה תלמודית כרך טז, ערך חנטה עמ' רסו). פירות אלו שאנו דנים עליהם, אם אכן הביאו שליש בין ראש השנה לט"ו בשבט - הרי שהוצאת הפרי היתה בשביעית. ולדעות מסויימות הרי הם קדושים בקדושת שביעית ואינם חייבים בתרו"מ כלל. (ספק זה איננו בפירות האילן שנפילת עלי כותרת שלהם היא בין ראש השנה לט"ו בשבט של השמינית).

מסקנה: פירות שחנטו בין ראש השנה וט"ו בשבט של השמינית - יש להפריש מהם תרומות ומעשרות **בלא ברכה**, והמעשר **מעשר שני**.

הרב יואל פרידמן

שימוש בשמן שביעית לנרות חנוכה

לא מפני האקטואליות של הנושא, אנו מבררים את דין שימוש בשמן שביעית. למי מביננו יש מטע זיתים שגדלוהו ללא היתר מכירה ועשו מהזיתים שמן? קשה גם למצוא שמן זית של אוצר ב"ד! אעפ"כ הבירור בשאלה זו מענין, כי ממנו אפשר ללמוד הגדרות חשובות בשני המוקדים של השאלה: א. ה' חנוכה. ב. ה' שביעית.

אמנם לאחרונה שמענו, שישנם כמה מושבים שמגדלים זיתים, ואף אצלנו בגן המצוות שבמכון "התורה והארץ" ישנו מטע זיתים הקדושים בקדושת שביעית (וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול), ואולי שאלה זו תהיה מעשית.

פרק א - הנאה מנרות חנוכה

ראשית, יש לדון אם כל הנאה אסורה מנרות חנוכה. הגמ' במסכת שבת מביאה שתי מימרות ביחס להנאה מנרות חנוכה:

א. אמר רב ירמיה... כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה (שבת כא ע"ב).

ב. אמר רב יהודה אמר רב אסי: אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה... ה"נ שלא יהיו מצוות בזויות עליו (שבת כב ע"א).

ונחלקו הראשונים בהגדרתה של ההנאה האסורה מנרות חנוכה:

הרז"ה (המאור הקטן לרי"ף דף ט) סובר שאסור רק תשמיש של חול, כגון: הרצאת מעות¹. ואסור משום ביזוי מצוה. אבל תשמיש של מצוה - מותר. אך לדעת רוב הראשונים, אף הנאת מצוה אסורה. כי אם היא מותרת, איך התירו שימוש בכל השמנים בשבת חנוכה, ולא חששו שמא יטה²?

אלא שהראשונים נחלקו בטעם הגזירה לאסור את ההנאה:

הר"ן (לרי"ף שם ד"ה הלכות) סובר שכיון שתיקנו להדליק זכר לנס פך השמן - עשאוהו כמנורת המקדש שאין משתמשין בה כלל³.

הרמב"ן (מלחמות שם) כתב שהרצאת מעות אינה תשמיש אלא רק הנאה בעלמא ואעפ"כ אסורה⁴. וברא"ש (פרק ב סי' ו) כתב שהרצאת מעות היא

1. וכן סוברים שבלי הלקט (סי' קפה) ובעל העיטור (מובא בשבלי הלקט שם).
2. ועי' ב"ח (או"ח סי' תרעג) שיישב קושיה זו, שבין כך אסור ללמוד בשבת ביחידי שמא יטה, ולשאר תשמישי דמצוה דלא שכח - לא גזרו.
3. לדעת הר"ן הרצאת מעות הוא דוגמא לתשמיש קל ופשוט, ואפ"ה אסור בין בשל חול ובין בשל מצוה. ועי' רשב"א (שבת שם ד"ה אמר ר' ירמיה) שהוסיף שכל תשמיש הוא ביזוי מצות חנוכה, "דמיחזי כמאן דלא חביבא הך מצוה...", ולא מפני שהתשמיש בעצמו בזוי.
4. עי' רמב"ן (שם) שכתב, שאפי' את"ל כטעם הרז"ה - להלכה קיי"ל כרב שס"ל "אסור להשתמש לאורה" אף בתשמיש דמצוה, ולא כרב אסי שהוא תלמיד דרב.

תשמיש ארעי. אך כיון שהוא מסתכל על מעותיו קרוב לנר - איכא ביזוי מצוה. לדעתו, תשמיש קבוע נאסר בגלל בעיה אחרת: "שמא יאמרו לצרכו הוא מדליק". ונראה שדעת הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ד ה"ו) היא כדעת רוב הראשונים שכתבו לאסור גם הנאת מצוה (עי' מג"מ ד"ה ואפי').

בשו"ת אבני נזר (אוי"ח סי' תצו) מציין את הנפק"מ שבין הטעמים השונים של האוסרים הנאת מצוה:

הרמב"ן סובר שתשמיש קבוע של מצוה אסור משום ביזוי מצוה, וכן תשמיש ארעי של חול. ולפי"ז עיון של מצוה שאינו תשמיש קבוע - מותר. הרא"ש סובר שיש ביזוי מצוה רק כאשר התשמיש הוא קרוב לנר, וכשמשמש במרחק מהנר אסור משום היכר. ולפי"ז מותר בתשמיש ארעי במרחק מהנר⁵.

הר"ן מחמיר ואוסר כל תשמיש, כי הוי כמנורה שאין להשתמש בה כלל.

השו"ע (סי' תרעג סעי' א) נוקט כדעת רוב הפוסקים, שאין להשתמש בנרות חנוכה אפי' לתשמיש של מצוה, והוסיף: "ויש מי שמתיר".

המסקנה העולה מהאמור היא, שאף לסוברים ששימוש של חול אסור בנרות חנוכה, ישנן הנאות מסוימות שמותרות.

פרק ב - נרות חנוכה משמן שיש בו קדושת שביעית

1. דעת האוסרים

בבית רידב"ז (סי' ה סוף סעי' ט) כתב בפשיטות שאסור להשתמש בפירות שביעית לנרות חנוכה, כי אסור להשתמש לאורם. ובשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' ק) מדמה נרות חנוכה לבהמת שביעית שפטורה מן הבכורה, וכן עיסת שביעית שפטורה מן החלה (בכורות יב ע"ב). בשניהם הפטור הוא, משום שפירות שביעית מיועדים לאכילה ולא לשריפה, והוא הדין לנרות חנוכה, שאין נהנים מאורם. בתורת הארץ (פ"ח אות מז) רצה בתחילה לומר, שאם לומדים היתר הדלקת הנר מ"לכם - כל שהנאתו וביעורו שוה" - פשיטא שאם אינו נהנה מן האור, אסור. לעומת זאת, אם לומדים היתר הדלקה מ"תהיה" - כי אז מותר גם בלא הנאה. לבסוף מסיק שלא יתכן שהדלקה תהיה עדיפה על אכילה, ולכן עכ"פ אסור.

5. ומדברי הרא"ש משמע שאינו מותר רק בתשמיש כזה של מצוה, וע' שכך כתב הגר"א בבאורו (סי"ק א ד"ה ויש מי).

כדעת האוסרים נקטו: ספר השמיטה (עמ' לב סעי' ב), שו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סי' יט), שו"ת משנת יוסף (ח"א סי' כו) וכרם ציון (עמ' נב סעי' טו). וכ"כ למעשה בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קפד).

2. היתר ההדלקה מצד הגדרת ההנאה האסורה מנ"ח

הגר"ע אלטשולר (כרם ציון שם, גידולי ציון אות ו) סובר שמותר להדליק בשמן שביעית, ומסביר זאת מצד הגדרת איסור ההנאה מנרות חנוכה. פירוש הדברים: השו"ע (או"ח סי' תרעג סעי' א) כותב, שנוהגים להדליק אור נוסף, כדי שאם ישתמש בנרות יהיה זה מהאור הנוסף. ומקשה הט"ז, מה הועילו חכמים בתקנתם? הרי פשיטא שיש אור יותר גדול מחמת נרות החנוכה! ומיישב, שהאיסור להנות מן הנרות הוא משום ביזוי מצוה או משום שיאמר "לצרכו הוא מדליק". ואילו כשמדליק נר נוסף - אין ביזוי מצוה ואין בעיית "לצרכו הוא מדליק". היוצא מדברי הט"ז, **שלא אכפת לן שנהנה מכך שיש הרבה נרות ושהם מוסיפים אור גדול**. ויעויין לעיל בדברי האבני נזר, שלדעת רוב הראשונים (מלבד הר"ן והרשב"א) מותר להשתמש בנר חנוכה לעיון בעלמא או לתשמיש מצוה באופן ארעי. לפי"ז, אומר הגר"ע אלטשולר, שכיום, שכולם מדליקים שמש - מותר להשתמש בשמן של שביעית. ועוד מוסיף שם, שכיום, שכולם משתמשים באור החשמל - אין מי שיחשוב שהוא מדליק לצרכו, וכיון שיש נר נוסף - מותר להנות מנרות חנוכה.

3. היתר ההדלקה מצד הגדרת השימוש המותר בפירות שביעית

הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה סי' מב) מביא בשם האמרי יוסף (ח"א סי' ק) שאסור להדליק בשמן של שביעית, אף שמותר ליהנות מהנרות מרחוק, כיון שההדלקה אינה לשם הנאה מהם אלא לשם חנוכה. הגרש"ז"א מתיר להדליק מצד הגדרת הלכות שביעית. בדיני שביעית אין חשיבות למטרה שלצרכה האדם אוכל או משתמש באופן המותר בפירות שביעית. המתחייב מהפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" - הוא שצריך להדליק כדרך ההדלקה ולאכול פירות שביעית כדרך אכילתן באופן כזה שאין הפסד לפירות. ולא חשוב לנו כלל מהי מטרת האכילה או ההדלקה⁷. לעומת זאת, ביו"ט, חשובה גם המטרה של המלאכה, ולכן אסור להדליק נר כשאין בו צורך ביו"ט (עי' שו"ע או"ח סי' תקיד סעי' ה).

6. ועי' ב"י שמביא את דברי רבינו ירוחם, שהשמש צריך לעמוד במרחק מה מהנרות כדי שלא יאמרו לצרכו הוא מדליק. וכן מביא שם את דברי המרדכי, שהשמש צריך להיות יותר גבוה מן האחרים כדי שאם בא להשתמש - ישתמש דוקא מהשמש.
7. ומסתבר שכך הוא כי לדעת רוב הראשונים אין מצוה באכילת פירות שביעית (עי' "שבת הארץ" פ"ה ה"א אות א), ולכן "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" רק מגדיר איך אסור לאכול, כגון: שלא להפסיד וכדו'.

הגרש"ז אויערבך מוסיף, שכמו שמותר להדליק נרות של שביעית בחלון ראוה לשם פרסומת, כך מותר להדליק אותן לצורך פרסומי ניסא.

לענ"ד יש להביא ראיה לכך שלא אכפת לן במטרה שלצרכה האדם משתמש בפ"ש ובלבד שיהא זה כדרכו - מדין התוספתא (שביעית פ"ו ה"ג): החושש בשיניו - לא יגמא חומץ ופולט, אבל מגמא וכולע... (ועי' "שבת הארץ" פ"ה ה"ג אות ג). ואף שאין להשתמש בפ"ש למלוגמא, כיון שאוכל אותם כדרכם - לא אכפת לן, כל זמן שאינו פולטם. המגרגר חומץ כאשר כואבות לו השיניים - אינו נהנה משתיית החומץ. אעפ"כ מותר לעשות כן, כי הפעולה נעשית כדרכה. וכן משמע מהתוספתא (שם), שמותר לאדם לסוך שמן ע"ג מכתו, ובלבד שיסוך כדרכו. (ועי' "שבת הארץ" פ"ה ה"ו הערות 19-20, ה"ז אות ה).

ואמנם ע"י הדלקת נרות חנוכה אין אנו משתמשים בנרות שימוש מקסימאלי. וכן מצאנו ביחס למה שנאמר במשנה (תרומות פ"א מ"א): אין מבשלין יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו.

ובירושלמי ביארו בשני אופנים: י"א מפני שהוא ממעיטו ממידתו, וי"א מפני שהוא ממעיטו משותיו. אך בבית רידב"ז (סי' ה ס"ק ו ד"ה ולענין שפסק הפאה"ש) הבחין בין תרומה לשביעית: תרומה - יש מצוה באכילתה, ולכן יש להשתמש בה בצורה מושלמת, ואין להגביל את השימוש בה (מיעוט משותיו וכדו'). פירות שביעית, לעומת זאת - אין מצוה באכילתם, ולכן לא אכפת לן ש"ממעט משותיו", או שממעט את המקום או את זמן האכילה⁸.

סיכום

היוצא מהאמור, שיש מקום להתיר הדלקת נרות חנוכה משמן שביעית משתי סיבות⁹:

א. מותר להנות מריבוי האור בנרות חנוכה, וכן הותר שימוש ארעי במרחק מהנר.

ב. אין צורך להנות מהנרות, ודי בכך שמדליק בדרך המקובלת.

ולמעשה, כתב הגרש"ז אויערבך שליט"א, שיתנה שהעודף על שיעור ההדלקה לא יהיה מוקצה לנר חנוכה, ואם כבה - ישתמש בשמן להדלקה נוספת (עי' שו"ע אור"ח סי' תרעב סעי' ב ומ"ב ס"ק ז).

8. ועי' רמב"ם (פ"ה ה"ד) ו"שבת הארץ" (עמ' 482) שי"א שאסור לבשל ירק של שביעית בשמן תרומה מפני שיבוא לשרוף פ"ש, וי"א שהוא משום שממעט את אוכליהם שהרי אסורים לזרים. ועי' רמב"ם (פ"ו ה"י) שכתב שאין מביאין מדמי שביעית לא קיני זבין וזבות ויולדות וחטאות ואשמות ואם הביא יאכל כנגדן. ועי' "שבת הארץ" (עמ' 571).

9. וכן פסק לקולא גם הגרבי"צ אבא שאול שליט"א (אור לציון פרק ב שאלה ו).

ספיחין בשמינית

הצגת הבעיה

אחת השאלות הקשות והמסובכות ביותר בהלכות שמיטה, היא: מהו הדין של הירקות בתחילת השנה השמינית? בסוגיא זו ישנן סתירות רבות ועליהן שיטות רבות, ולא נוכל לעמוד על כולן. אך ננסה להציג את הדעות העיקריות.

1. הסתירה בין ההלכות ברמב"ם

דינם של הירקות מבואר ברמב"ם (שמו"י פ"ד ה"ז):
ומותר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד.
הרמב"ם חוזר על העיקרון הזה גם בהמשך (ה"ג):
וכן פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית... והירק - אחר לקיטתו.
ומכאן שכל ירק שנלקט בשמינית - מותר¹. לדעת הרמב"ם, הקריטריון בכניסה לשביעית וביציאה לשמינית - זהה. ולגבי ירקות - ידועה דעתו שאיסור ספיחין נקבע עפ"י הלקיטה (עי' פ"ד ה"ב, "שבת הארץ" ה"ג אות ב).
מאידך גיסא, מצאנו כמה הלכות (פ"ד ה"ו-ה"ח) שאומרות במפורש שיש איסור ספיחין בירקות גם בשנה השמינית. וכך כותב הרמב"ם (ה"ה):
ועד מתי אסורין ספיחי שביעית במוצאי שביעית? - מראש השנה ועד חנוכה. ומחנכה ואילך - ספיחין מותרין.
צריך א"כ להבחין בין מקרים שונים, וכדלקמן (סעי' 4, 6).

2. טעם איסור הספיחין במוצאי שביעית

הקושי היסודי הוא: לאור מה שכתב הרמב"ם שהולכים בירקות אחר הלקיטה, איך ייתכן איסור ספיחין בירקות שנלקטו בשמינית?
על כך כתבו האחרונים יסוד חשוב²: אמנם מעיקר הדין איסור ספיחין נאמר רק על מה שיש בו קדושת שביעית, דהיינו: שנלקט בשמיטה. אבל מדרבנן יש איסור על כל מה שיש חשש שאדם יזרע בשמיטה. ולכן, במקרים מסויימים גזרו גזירה נוספת על ספיחין במוצאי שביעית. מהגדרה זו נובע, שירקות שנלקטו בשמיטה עצמה - אכן אסורים לעולם³.

1. וכן כתב הרמב"ם בהט"ו העוסקת בדינו של "פול המצרי": "עבר וזרעו בשביעית ויצא לשמינית... אם זרעו לירק, הואיל ונלקט בשמינית - בין ירקו בו זרעו מותר. זרעו לזרע ולירק - זרעו אסור משום ספיחים וירקו מותר". עוד מפורש כאן בדברי הרמב"ם שההיתר נאמר גם בירק שידוע שנזרע בשמיטה באיסור! (ועי' "שבת הארץ" אות ב).
2. כך מסבירים: פאה"ש (סי' כב ס"ק ט), הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" פ"ד ה"ג אות ב-ג, ועי' ה"ו אות א, ה"ז אות ג), חזו"א (סי' ט ס"ק יג).
3. חזו"א (סי' ט ס"ק יג); וכך משמע מדברי הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" פ"ד ה"ג אות ג).

3. טעם ההיתר של "ירק" מיד

לאור מה שאמרנו, שחז"ל גזרו על הספיחין שנלקטו בשמינית, יש לשאול שאלה הפוכה: מדוע, א"כ, נאמר שהירק מותר במוצאי השביעית מיד? מדוע לא גזרו איסור ספיחין בשמינית בכל המקרים? בירושלמי מובאים לכך שני נימוקים (עי' "שבת הארץ" פ"ד ה"ז אות ה, הי"ג אות ג):

א. מפני שהירקות גדלים מהר במוצאי השמיטה (פאה פ"ז ה"ג), ולכן לא היה טעם לגזור במוצאי השמיטה.

ב. מפני שהתירו להביא ירקות מחו"ל (שביעית פ"ו ה"ד). אמנם לא התירו לקנות ירקות בשמיטה עצמה ולהסתמך על כך שהם באו מחו"ל. אבל ניתן לסמוך על כך במוצאי השביעית.

תקפם של שני הסברים אלו נובע מכך שאיסור הספיחין בשמינית אינו אלא מגזירה, ולא מעיקר הדין של ספיחין.

4. שיטת הרב קוק זצ"ל: הבחנה בין מקרים שונים

מדברי מרן הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" פ"ד ה"ז אות ב, ה, הי"ג אות ג) משמע שיש להבחין בין מינים שונים של ירקות. ישנם ירקות שדינם חמור, ועליהם גזרו איסור ספיחין גם בשמינית. זהו הדין של הלוף והבצלים (שהם משתמרים היטב וצומחים לאט מאד). לעומת זאת, מיני הירקות האחרים - מותרים מיד. הגדרה זו, של הרב קוק, מחייבת להגדיר במדויק מה כלול בקטגוריה של "ירק" שהוא מותר "מיד", ומה יוצא מכלל זה? המקור לכך הוא דברי הרמב"ם (פ"ד ה"ז):

בצלים... וכן שאר הפירות, אין לוקחים אותם במוצאי שביעית אלא משיעשו כיוצא בהן מפירות מוצאי שביעית...

מה הם "שאר הפירות"? פאה"ש (סי' כב ס"ק ט) כותב בדעת הרמב"ם שהכוונה היא לפירות האילן. וכך משמע מדברי הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" פ"ד ה"ז אות ב, ד, ה, ה"ח אות ג). אם נאמר כך - יצא שכמעט כל מיני הירקות מותרים במוצאי השמיטה מיד.

אך יש חולקים על פירוש זה: לדעת הציץ אליעזר (ח"ב סי' סא) והכרם ציון (פרק יא סעי' ט), "שאר הפירות" הם לא פירות האילן אלא "פירות האדמה" (עי' ברכות פ"ו מ"א). לפי זה, יש לחלק בין ירקות עלים, שהם צומחים מהר יותר ומשתמרים פחות זמן, לבין פירות האדמה, שהם צומחים לאט ומשתמרים יותר.

הרש"ס (פ"ט ה"א ד"ה עוד, מובא ב"שבת הארץ" פ"ד ה"ז אות ה) חולק על הרמב"ם ואומר שירקות המתקיימים ואין זרעם כלה - אינם מותרים מיד, ודינם כבצלים, שהם מותרים משיעשו כיוצא בהם.

4. ולפיכך, משפט זה ברמב"ם אינו עוסק באיסור ספיחין אלא בקדו"ש ובחשש סחורה.

5. עשה כיוצא בו לדעת הרב קוק

הבצלים (ואולי עוד כמה מינים) אסורים "עד שיעשו כיוצא בהם". מה פירוש? הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" שם אות ב) מביא שני הסברים שכתבו המפרשים, ומדבריו נראה ששני ההסברים הללו אינם חולקים זה על זה: א. ההסבר הראשון מתייחס להיתר של **הבצלים המסופקים**, שלא ידוע אם הם מהשמיטה או ממוצאי השמיטה. ומן הרגע שכבר "עשה כיוצא בו", דהיינו: שכבר יש ירקות כאלה משל מוצאי השמיטה - הירקות המסופקים מותרים. ב. ההסבר השני עוסק **בבצל שידוע שהתחיל לגדול בשמיטה**. איסור הספיחין פוקע ממנו ברגע שמסתבר שרוב הגידול שלו היה בשנה השמינית (ועי' רמב"ם פ"ד הכ"א, השגת הראב"ד ה"ו). ברוב הגידולים, המועד הזה הוא כמה שבועות בלבד לאחר ראש השנה⁵.

6. שיטת החזו"א בהיתר הירקות: הבחנה בין ידועים למסופקים

החזו"א (סי' ט ס"ק יד-יז) חולק על הרב קוק, ומחמיר בשתי נקודות: א. **ההיתר של הירקות מיד לא נאמר אלא במצב שיש ספק על מקורם**. אך לא במצב שבו ידוע שהתחילו לגדול אצל יהודי בשמיטה, בהם יש איסור ספיחין בשמינית עד שיעשו כיוצא בהם⁶. ב. המושג "עשה כיוצא בו" לא קשור לרוב הגידול של הפרי, אלא **שכבר יש בשוק ממה שנזרע בשמינית** (וכך נכתב גם בכרם ציון פרק כא סעי' ט). לכן, לדעתו, ירקות שגדלו ע"י יהודים מותרים רק לאחר שיעבור הזמן שבו אפשר היה לזרוע בשמינית ולקבל יבול, או לאחר חנוכה. הלוחות המפורסמים לאיסור הספיחין מבוססים על שיטה זו, של החזו"א.

7. מסקנת ההלכה

הן מדברי הרב קוק זצ"ל, והן מדברי החזו"א - עולה, **שירקות שיש ספק על דרך גידולם ועל מקורם - מותרים במוצאי השביעית מיד** (מלבד בצלים, כדלעיל). התירו אז אפילו לתלות את הרוב אפילו במיעוט ("שבת הארץ" פ"ד ה"ז אות ב, ה"ח אות ב). בכרם ציון (פרק כא סעי' ט) הוסיפו לכך גם

5. במלפפונים, למשל, הצמח גדל לאט, במשך כמה חדשים. אבל מהרגע שיש מלפפון קטן ועד ההבשלה - עוברים בסך הכל שבועיים. לכן, מלפפון שנקטף שבוע לאחר ראש השנה - מסתבר שרוב הגידול שלו היה בשנה השמינית. לכן הוא מותר באכילה, שכן "עשה כיוצא בו".

6. עפ"י שיטה זו יש לדייק בלשון הרמב"ם: בהתחלה (ה"ה וה"ו) הוא מדבר על "ספיחי שביעית", דהיינו: הידועים. בהמשך הוא מדבר על ספיחין "שיצאו משביעית למוצאי שביעית". והיינו: שידוע שכך היה. אך לגבי ירק כותב הרמב"ם: "ומותר ליקח ירק", והיינו - מן השוק, שם יש ספק על מקור הירקות. (אך יש לעיין לפי"ז בדין "שאר הפירות", בה"ז, בדין הלוף, בה"ח, ובדין פול המצרי בהט"ו).

מינים שיש ביניהם כאלה שגדלים אצל נכרים בארץ⁷, וכן ירקות הגדלים באיזורים שיש ספק אם נכבשו ע"י עולי בבל. גם אלה וגם אלה - מותרים.

גם כיום, המצב הוא שכמעט כל מיני הירקות גדלים בהיקף גדול גם אצל נכרים בארץ וגם במקומות שייתכן שלא נכבשו ע"י עולי בבל. לכן נראה, שאדם ההולך בחודש חשוון לשוק וקונה ירקות שמקורם אינו ידוע (למעט תוצרת באריות מסומנות מקוריות) - יכול לקנות כמעט את כל סוגי הירקות הטריים. מכלל זה יוצאים המינים הבאים:

א. ירקות שנשמרו בקירור מן השנה השביעית, כגון: תפוז, דלעת וכדו'.

ב. מוצרי תעשייה המכילים ירקות או גרעינים שנקטפו בשמיטה.

ג. קטניות וגרעינים, שהולכים בהם אתר "עונת המעשרות".

ירקות שידוע שגדלו ע"י יהודים בשמיטה - לדעת החזו"א הם מותרים באכילה (וצ"ע לענין קניה) - רק לאחר שיגדל מה שנזרע מאותו מין במוצאי השמיטה או לאחר חנוכה (עפ"י הלוחות שיצאו בהדרכתו). ומדברי הרב קוק זצ"ל יוצא שרוב הירקות מותרים מיד, ואותם מינים שאינם בכלל "ירק" בדין זה - מותרים, בדרך כלל, מספר שבועות לאחר ראש השנה.

ירקות שגדלו בשדות יהודים וידוע שגם נקטפו בשמיטה - אסורים באיסור ספיחין לעולם.

8. הדין עפ"י היתר המכירה

הדיון עד כה היה עקרוני. מאחר וכמעט כל האדמות החקלאיות במדינה נכללו בהיתר המכירה - יש לכך השלכה גדולה להלכה: ירקות טריים, שנקטפו במוצאי השמיטה - מותר, לאור מה שכתבנו, לקנות אותם גם ללא השגחה על ביצוע המכירה. גם מי שנהג בשמיטה עצמה לחשוש לדעתם של החולקים - יכול להקל באותם ירקות שנלקטו בשמינית, כמו כל הספיקות האחרים שהזכרנו, שמקילים בהם בשמינית.

ההשגחה נצרכת במוצאי השמיטה רק באותם מינים ואופנים בהם שומרים את הירקות מהשמיטה ומשווקים אותם במוצאי השמיטה.

7. ייתכן שעורכי "כרם ציון" הולכים שם לשיטתם, שאין קדו"ש ביבול נכרים, ולכן אין לחלק בין גידולי נכרים ליבוא מחו"ל. ולפי"ז ייתכן שהחזו"א, הסובר שיש קדו"ש בשל נכרים - יחלק בין גידולי נכרים לגידולי חו"ל, ויסבור שהירק אינו מותר מיד בהסתמך על יבול נכרים בארץ, וצ"ע.

תשובות קצרות

הרב יגאל הדאיה

צבע מאכל מחרקים

שאלה: האם מותר להשתמש בצבע מאכל אדום E120 המיוצר מזבובים מיובשים שנטחנו? ומה דין מוצרי מזון המכילים את החומר האמור?

תשובה: בעיה זו כבר נדונה בספרי האחרונים ומספר נימוקים הועלו להתיר את צבע המאכל הנ"ל:

א. אם **עברו י"ב חודש מיום** שנוצרו הזבובים ועד לרגע השימוש באבקה שיצרו מהם - הרי שהאבקה חשובה כעפרא בעלמא, לפי שאין בה שום לחלוחית איסור (כמבואר בחולין נח ע"א ובדברי הרא"ש שם פ"ג סי' נג בשם הראב"ד). נימוק זה כשלעצמו אינו מספיק בעידן המודרני בו התקצרו תהליכי ייצור שהיו ארוכים בעבר.

ב. **הייבוש של הזבובים** בתנור בחום גבוה או זמן ממושך בשמש עד שנתייבשה מהם לחלוחיתם - יש בו כדי לבטל מהם שם איסור (כמבואר בשו"ע יו"ד סי' פד סעי' יז, ובבינת אדם כלל לח ס"ק נב).

ג. מוצרים שכבר ערבו בהם את האבקה הנ"ל יש מקום לומר **שהאבקה בטלה בהם בשישים**, כיון שמערבים כמות קטנה של אבקה בתוך המוצר. נימוק זה כשלעצמו אינו מוסכם על הכל, כיון שהאבקה צובעת את המוצרים. ומחלוקת יש בין הפוסקים אם דבר העשוי למראה יש לו ביטול בשישים (כמבואר בדרכ"ת סי' קב ס"ק ל).

למעשה, התירו האחרונים מוצרים אשר ערבו בהם את צבע המאכל הנ"ל בצירוף של לפחות שניים מהנימוקים דלעיל, אולם נטו להחמיר שלא לערבם לכתחילה. עיין: שו"ת שואל ומשיב (תליתאה סי' טל), דרכ"ת (סי' פו ס"ק קלג) בשם שו"ת תפארת צבי, שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' צו), שו"ת והרים הכהן (ח"ב, קונט' הצפונות במזון עמ' 6-7)

כיום ישנו צבע צבע מאכל סינטטי כשר, כגון: E124, המשמש כתחליף ל-E120. לכן ודאי שיש להחמיר שלא לערב לכתחילה את צבע המאכל E120 במוצרי המזון.

לסיכום: אין להשתמש לכתחילה בצבע המאכל הנידון. ובדיעבד אם ערבו אותו במאכל - המאכל מותר.

הרב אהוד אחיטוב

תמציות מצמחים שדרכם להתליע

שאלה: האם מותר להפיק תמציות טעם ותמציות מרפא מצמחים שדרכם להתליע?

תהליך הפקת תמציות אלו נעשה על ידי בישול הצמחים בכלי סגור. בחלקו העליון של הכלי קבועה צינורית, המעבירה את אידי הצמחים לכלי אחר, שם הופכים הם בחזרה לנוזל. בנוזל זה אין שום ממשות של הצמחים עצמם.

תשובה: שאלה דומה נדונה כבר על ידי ה"י"ז (יו"ד סי' פד ס"ק ט). ה"י"ז דן אודות עשיית יי"ש (יין שרף) מזיעה של קמח מתולע. בתחילת הדברים הוא כותב להתיר את היי"ש, היות ואין ממשות של תולעים בתוך היי"ש כי אם טעם בעלמא, וטעם זה בטל בשישים. ואף שאסור לבטל איסור לכתחילה, זה דוקא כשחפץ בביטול האיסור. אולם במקרה זה, שכל חפצו הוא בטעם היוצא מן הקמח בלבד, ואין רצונו כלל בביטול טעם התולעים - אין הדבר נחשב כמבטל איסור לכתחילה. משום כך הדבר מותר למרות שטעמן של התולעים מתבטל במשקה. למעשה הורה ה"י"ז שלא לעשות כן, בנימוק שאם נתיר להשתמש בקמח מתולע באופן המותר, עלול הוא להכשל ולהשתמש בו באופן האסור. אולם הפר"ח (סי' פד ס"ק יז ד"ה קמח) דחה את חששו של ה"י"ז, משום שאין אנו יכולים לגזור גזירות מדעתנו, והתיר לעשות כן אף לכתחילה. וכן כתב גם הפמ"ג (שם מש"ז ס"ק ח) להתיר. והוסיף, שכיון שלא משהים את הקמח זמן רב קודם עיבודו - אין מקום לחששו של ה"י"ז. ועי' עוד בדרכ"ת (שם ס"ק סו) שכתב, שבפירות הידועים כמתולעים ואין חשש שייכשלו לאוכלם - מותר גם לדעת ה"י"ז.

טעם נוסף להתיר את תמציות אלו, מובא בספר בן אברהם (סי' נ אות יח), שהיות ותולעים הינם מהדברים שנפשו של אדם קצה בהם - נחשב טעמן כטעם פגום, וקיי"ל שנותן טעם לפגם מותר (שו"ע סי' קז סעי' ב, וברמ"א שם).

אמנם החקרי לב (יו"ד ח"א סי' נג-נד, מובא בדרכ"ת ס"ק קמ) כתב שהדבר מותר אך ורק לאדם שהתליעו פירותיו, אשר במקום לזרקם רצונו להפיק מהם יי"ש. אך לכתחילה אין לקנות פירות מתולעים על מנת לעשות כן. אולם הבן אברהם (שם ד"ה אך) חלק עליו וכתב שכיון שהדבר מותר - שוב אין לעשות חילוק זה, שלא הוזכר כלל בפוסקים. וכן כתב הדרכ"ת (סו"ס קמ) שכן נוהגים במקומם, וקונין מהנכרים לכתחילה שזיפים כדי לעשות מהם יי"ש, אף שהם מלאים תולעים.

לסיכום: מותר לכתחילה להפיק תמציות טעם ותמציות מרפא מצמחים שדרכם להתליע.

הרב משה הרשטיק

מודעות למצוות התלויות בארץ

שמן של המצוות התלויות בארץ מעיד על ייחודן: מצוות הנוהגות רק בארץ ישראל. עובדה זו מהווה אתגר חינוכי לעם שחזר זה עתה מגלות ארוכה.

שם, בגלות, העם היה מנותק ממקורות חייו הלאומיים והרוחניים. לכן, אף שהתורה קוימה שם בהקפדה - היתה זו תורה "קטנה" שחובת קיומה הוא רק בגדר של "הציבי לך ציונים" - תורה של מחשכים. החשכה של הגלות עיממה את כל עבודת ד', והטילה עלטה מוחלטת על המצוות התלויות בארץ שלא קוימו כלל. אך ייתכן שדוקא עלטה זו שפכה אור על כל עבודת ד', בכך שהעם זכר את חוסר השלמות בעבודת ד' בחו"ל ואת הצורך החיוני לעלות לארץ ישראל, שרק בה אפשר לעבוד את ד' בשלמות.

לאחר ייסורים רבים נפתחו שערי ארץ ישראל והעם החל לשוב לארצו. החזרה לארץ הפיחה בעם חיים חדשים שבאו לידי ביטוי בתחומים רבים. יהודים החלו לעבוד את האדמה, וההלכות הקשורות לעבודת הקרקע באו לידי מימוש מעשי. קיום מצוות אלו דוקא באדמת ארץ ישראל מגלה שיש קדושה בארץ. כך חזרו המצוות התלויות בארץ למעמדן הטבעי בכך שהם מבטאות באופן מעשי את שלמות עבודת ד'. אי קיום המצוות התלויות בארץ בתקופת הגלות הארוכה - הביא, עם חידוש ההתיישבות, את הצורך להגביר את מודעות הציבור לנושא. אך נראה שאף בימינו, לאחר מאה שנות התיישבות, עדיין אין מודעות לקיום המצוות התלויות בארץ. כנראה, שהדבר נובע, בין השאר, גם מדרך החינוך למצוות אלו.

בהוראת המצוות התלויות בארץ ניתן להצביע על שתי דרכים: אפשר ללמד את המצוות הללו בנפרד משאר המצוות, ולהדגישן כראוי לדבר שיש לו ייחוד. ואפשר לכלול אותן עם מצוות אחרות, ללא הדגשה מיוחדת.

הדרך החינוכית שננקטה כל השנים היא הדרך הראשונה. נראה שגישה זו נבעה מהצורך למלא את החיסרון שיצרה הגלות, וכדי להדגיש לעם את הצורך בקיום המצוות התלויות בארץ. ואכן, נכתבו לציבור הרחב ספרים שעסקו רק בנושא זה - בהעמקה ובקיצור. גם לבתי הספר נכתבו ספרים כאלה, ואף תכנית הלימודים בתושבע"פ לכיתות ז' - יוחדה למצוות התלויות בארץ. כמו כן, חודש שבט הוקדש בבתי ספר רבים לפעילות בלתי פורמלית במצוות התלויות בארץ. בין פעילויות אלו היו: סיורים, הרצאות והפעלת סדנאות ייחודיות.

לדעתי, דרך זו היתה טובה לתחילת ההתיישבות. אך היום, כדי לחנך לקיומן של מצוות אלו - יש לכלול אותן עם שאר המצוות. מדוע? כאשר מייחדים להן ספרים וזמנים מיוחדים - אמנם מדגישים את חשיבותן, אך לא את העובדה שחובת שמירתן היא יומיומית כשאר המצוות. נכון שט"ו בשבט הוא תאריך קובע לשנות ערלה ורבעי ולקביעת השנה בפירות העץ לענין תרומות ומעשרות. אך דיני המצוות התלויות בארץ מתפרסות על כל השנה כולה. הפרשת חלה, הפרשת תרומה, איסור אכילת פירות ערלה ועוד - נוהגות במשך כל השנה, כהלכות בשר וחלב ושאר דיני הכשרות.

נכון שמתאים לחוג את ט"ו בשבט סביב המצוות התלויות בארץ כדי להדגיש את קדושת הארץ ביום זה. אך כדי לחנך להקפדה יומיומית בנושא זה - חייבים ללמד את המצוות התלויות בארץ בין שאר הלכות הכשרות. כבר בכיתה ב', כאשר התלמיד לומד את יסודות המטבח הכשר (עפ"י תוכנית הלימודים) - ילמד גם מהי ערלה ומהי הפרשת תרומה.

אמנם יש מצוות התלויות בארץ שאינן עוסקות בעניני כשרות וכלאי אילן וכלאי זרעים. אך את אלו שנוגעות בעניני כשרות - יש ללמד עם הלכות הכשרות. ואכן ראיתי את הספר "נתיבות הכשרות" שהוכנס לאחרונה לתוכנית הלימודים בבתי ספר התיכוניים ובו כרוכות מצוות אלו עם דיני כשרות המזון.

חינוך באופן זה מביא את התלמיד להכרה שהמצוות התלויות בארץ אינן שייכות אך ורק לחקלאים, כשם שהלכות כשרות הבשר אינן שייכות רק לקצבים. לדעתי, זו הדרך הנכונה שיש לנקוט בה כדי להנחיל את המצוות התלויות בארץ לכלל הציבור.

לכן החליטה מדרשת התורה והארץ להדגיש השנה את המצוות התלויות בארץ בתוך המכלול של שאר הלכות כשרות הבית. הקמנו השנה תערוכה ניידת, הכוללת שמונה תחנות שמציגות את הנושאים השונים בכשרות המזון. לצד התערוכה אנו מפעילים מרכזי למידה המדגישים את המצוות התלויות בארץ כמרכיב מרכזי בין דיני הכשרות.

גידול ירקות במצע מנותק בשמיטה בגוש קטיף

הקדמה

גידול ירקות על גבי מצעים מנותקים איננו דבר חדש. בארצות שונות בעולם מגדלים מיני ירקות שונים על גבי מצעים מנותקים מסיבות שונות כגון: העדר קרקע חקלאית מתאימה (כגון אזור סלע), קרקעות חקלאיות שהזדהמו בכימיקלים ועוד. ישנן ארצות (כגון הולנד) שבהן מגדלים ירקות במצעים מנותקים מהקרקע, ע"מ להגיע לבקרה מלאה ככל האפשר על שלבי הגידול תוך מגמה לקבל יכול גבוה ואיכותי ככל האפשר.

לימוד הנושא

מספר חודשים לפני שנת השמיטה תשנ"ד, הועלה הרעיון לגדל בגוש קטיף ירקות ע"ג מצעים מנותקים במשך שנת השמיטה. מטרת הגידול היתה לספק את התצרוכת של הציבור הדתי, אשר יעדיף ירקות אלו על פני ירקות שגדלו עפ"י היתר המכירה וגם על פני ירקות נוכרים.

הבסיס לרעיון זה - ההלכה כי ירק שגדל בבית שלא על גבי קרקע, אין בו איסורי שביעית. ובתוך כך נכללת הנחה נוספת, כי חממה דינה כבית לענין איסורי שביעית. לאחר קבלת החלטה עקרונית זו התחלנו לפעול בשני מישורים במקביל: במישור ההלכתי התחילו רבני מכון "התורה והארץ" בלימוד הנושא על כל צדדיו ההלכתיים, ואז פנו אל פוסקי הדור וביקשו את חוות דעתם ההלכתית. במקביל, התחלנו בלימוד מעמיק של הנושא מההיבטים החקלאיים והאגרוטכניים, וביניהם: סוגי מצעי הגידול הקיימים, יתרונות וחסרונות של כל סוגי מצעי הגידול הידועים, שימוש בחומרים אינרטיים ואורגניים, איסוף הידע הקיים בארץ ובעולם בנושא. איסוף ידע מקצועי לגבי כל סוגי הירקות המיועדים לגידול. חיפוי הקרקע, תנאי האקלים הנדרשים, קרינה, טמפרטורה, צינון בקיץ ועוד.

במשך החודשים הסמוכים לשמיטה גיבשנו יחד את שיטת הגידול אשר תוכל לענות על כל הדרישות ההלכתיות אשר גובשו ע"י צוות רבני מכון "התורה והארץ" לאחר התייעצויות רבות עם גדולי פוסקי הדור. בשלב זה הקמנו חממה ובה גידלנו עגבניות על גבי מצע מנותק בחממה במושב גדיד. בחממה זו יישמנו את מרבית הפתרונות הטכניים אשר נועדו לאפשר גידול תקין עפ"י הדרישות ההלכתיות. הכוונה היתה להביא לביקור לחממה את הרבנים והפוסקים על מנת שיראו את יישום הדברים ויאשרו את השיטה המוצעת או שיעירו את הערותיהם על מנת שנוכל לשפר את שיטת הגידול עפ"י הנחיותיהם. המטרה הברורה שלנו היתה ליישם שיטת גידול אשר תוכל לענות על כל הדרישות ההלכתיות של כל החוגים הדתיים.

ואכן, אל חממת ההדגמה הגיעו לביקור רבנים ופוסקים רבים מכל החוגים. ביניהם: הרבנים הראשיים לישראל, רבני ערים ושכונות, רבני הבד"ץ של העדה החרדית, רבני הבד"ץ של שארית ישראל ועוד רבים. רבנים רבים שהגיעו לביקור בחממה, העירו את הערותיהם ההלכתיות, ואנו נערכנו לטיפול בבעיות האגרוטכניות הנוספות אשר הוצבו בפנינו.

העקרונות ההלכתיים של שיטת הגידול

מספר עקרונות הלכתיים הינחו אותנו בפיתוח שיטת הגידול:

- א. שמיטה בזמן הזה מדרבנן.
- ב. מותר לגדל בשמיטה בעציץ שאינו נקוב הנמצא בתוך הבית (במקרה זה מותרות אף מלאכות דאורייתא, אלא שהיו שהצריכו לעשותן בידי גוי).
- ג. חממה אשר בנויה כמבנה סגור לגמרי, בלתי חדיר לגשם ובעל חדירות חלקית בלבד לאור - דינה כבית.
- ד. גידול נחשב כגידול במצע מנותק כאשר ישנו ניתוק מוחלט בין הצמחים לקרקע למניעת כל יניקה שהיא, כולל ניתוק בין נוף הצמחים והקרקע.
- ה. על מנת שצמח יחשב לגידול בעציץ שאינו נקוב - הוא צריך לגדול בכלי הניתן לטלטול.
- ו. מותר לעשות נקבים קטנים בתחתית העציץ אשר נועדו לניקוז עודפי המים, בתנאי שמתחתם פרוסה יריעת פלסטיק בלתי חדירה לשורשים ולמים.

היישום המעשי

במקרים רבים יצרו הדרישות ההלכתיות בעיות קשות בצדדים הטכניים של הגידול. אביא שתי דוגמאות:

- א. הדרישה ההלכתית לניתוק מוחלט בין נוף הצמח לקרקע וולא רק בין השורשים לקרקע דרשה מאיתנו לחפות את כל שטח החממה בשתי שכבות של פלסטיק עבה. בעקבות זאת נוצר מצב בו נקוו עודפי מים בחממה ונוצרו שלוליות אשר גרמו לבעיות רבות בגידול. עקב כך, נאלצנו ליצור שיפוע אחיד בכל מבנה החממה כדי שעודפי המים יזרמו אל מחוץ למבנה (דבר שגם עלותו הכספית אינה מבוטלת).
- ב. דוגמא נוספת היא הדרישה ההלכתית שגודלם של הנקבים שבכלי יהיה קטן ביותר. ולמעשה צריך היה לייצר כלי גידול מיוחד מפלסטיק שקוטר נקביו כ-5 מ"מ. ובכל מקרה שטחם הכולל של הנקבים היה צריך להיות קטן מ-2 סמ"ר, דבר שהיה מורכב מבחינה טכנית, גם בייצור וגם בגידול בשטח.

יישום שיטת הגידול עפ"י כל הדרישות ההלכתיות היה בהחלט מורכב. אך בס"ד הצלחנו למצוא פתרונות סבירים לכל הבעיות שהועמדו בפנינו.

לאחר כל תקופת הלימוד של השיטה הגענו לשיטה אשר עיקרי מרכיביה המעשיים היו :

- א. כל קרקע החממה מכוסה בשתי שכבות של יריעות פלסטיק.
- ב. חיוני לבצע שיפוע של כ-0.5% בכל שטח החממה ע"מ לאפשר ניקוז תקין של עודפי המים. השיפוע חייב להיות אחיד ומדויק מאוד וכדי למנוע היווצרות שלוליות בשטח).
- ג. הזמנו במפעל לפלסטיק שקיות פלסטיק עבות בעלות מבנה מסוים אשר בתחתיתן 8 נקבים קטנים, כאשר שטחם הכולל של שמונת הנקבים הוא : 198 מ"ר (היות וחששנו מבחינה הלכתית גם לצרוף הנקבים).
- ד. את השקיות מילאנו במצע גידול (בד"כ טוף מרמת הגולן).
- ה. פרשנו צינורות טיפסוף מעל השקיות, באופן שלכל שקית תהיינה 4 טפטפות במרווחים מוגדרים מראש.
- ו. שתילי הירקות נשתלו בתוך השקיות וקיבלו מים ודשן באופן זמין ומסודר בהתאם להנחיות המקצועיות.
- ז. החממה כוסתה בפלסטיק אטום, אשר יצר מהמבנה "בית" מבחינה הלכתית, היות והוא אינו חדיר לגשם וגם מקטין את חדירת אור השמש לחממה.

היקף יישום השיטה בשמיטה תשנ"ד

בגוש קטיף גידלו בשיטה זו בשנת השמיטה תשנ"ד כ-150 דונם חממות. במרבית החממות גידלו ירקות נקיים מחרקים ובמקצתן שאר ירקות. בין סוגי הירקות : חסה, כרוב, כרובית, בצל ירוק, פטרוזיליה, כוסברה, נענע, סלרי, שמיר, כרוב אדום וסלק עלים. את כל הסוגים הללו גידלו נקיים מחרקים. כמו"כ גידלו בגוש קטיף בשיטה זו גם עגבניות ומלפפונים.

מסקנות

ניתן לגדל עפ"י כל הדרישות ההלכתיות בשנת השמיטה את מרבית מיני הירקות בחממות ועל גבי מצעים מנותקים. שיטת הגידול מורכבת ויקרה, ודורשת מהחקלאי רמה מקצועית גבוהה במהלך הגידול וכגון : מעקב מדויק ורצוף על הרכב תמיסות הדשן, מי ההשקיה והנקז).

ישנן עדיין בעיות שונות אשר דורשות פתרונות אגרוטכניים ע"מ לשפר עוד את כמות היבולים ואת איכותם. כמו כן יש להגביר את מודעות הציבור הדתי לנושא, ולהגיע לכך שיהודים יקנו בשנת השמיטה ירקות אשר גדלו על ידי חקלאי ישראל עפ"י כל ההכשרים ולא יקנו תוצרת משוואי ישראל. שילוב של מודעות גבוהה יותר של ציבור הצרכנים, יכולת ייצור משופרת של החקלאים וסייעתא דשמיא - יביאו טובה וברכה לכל עם ישראל בארצו.

הרב עזריאל אריאל

בעוון שמיטה גלו ישראל

"ארץ נמכרה ביד רעים". פעמיים נמכרה אדמת הקודש של ארץ ישראל לידי נכרים באותם ימים של שלהי אלול תשנ"ג. הסכם ה"שלום" בין מדינת ישראל לבין רב המחבלים מחד גיסא, ומכירת שדות ישראל לישמעאלי במסגרת היתר המכירה, מאידך גיסא. נותרנו פעמים כ"שבויי חינוך, מכורי בלא כסף". ממשלת ישראל מוכרת את לב הארץ תמורת פיסת נייר, ובאותם הימים עסוקה הרבנות הראשית במכירה משלה. אף היא, מכירה בלא תמורה. כל האדמות החקלאיות במדינה נמכרו בעצם אותם ימים - לישמעאלי. והלב זועק: האם לא "זה לעומת זה עשה אלוקים"?

לא רק בשל עצם ההסכם תיזכר שנת השבע תשנ"ד לדראון בדברי ימי עם עולם. דומה כי לא היתה כמותה בכל שנות המשבר שעברו על החקלאות הישראלית. שערי רצועת עזה נפתחים לכל דכפין. אין החקלאי היהודי יכול להתחרות במחיריו הנמוכים של שכנו הישמעאלי. יכול הפירות יורד לטמיון ביום סופה וסער. הסכמי יבוא נחתמים עם מדינות אירופה. שטחי חקלאות יקרים מופשרים לבניה עירונית. כמעט כל זאת, בידיה ובעידודה של ממשלת ישראל. כפועל יוצא מכך - ענף אחר ענף, גידול אחר גידול, דונאס אחר דונאס - יוצאים מידיים יהודיות ועוברים לידיים אחרות. "זכור ה' מה היה לנו, הביטה וראה את חרפתנו. נחלתנו נהפכה לזרים, בתינו לנכרים..." (איכה ה, א-ב). לא הועילו המחשב והמזכיר, הרב ועורך הדין, שביצעו את מכירת הקרקעות בצורה המסודרת והיעילה ביותר מאי פעם. כאשר יגורנו - בא לנו, והחקלאות היהודית הולכת ונעלמת מעל פני האדמה. האין זה אות משמים להזהירנו ולומר לנו כי לא זו הדרך? להודיענו כי "כוונתך רצויה אבל מעשיך אינם רצויים"?

בראש מהדהד סיפור מאת תלמידי החזון איש. בימי הפולמוס על חלוקת ארץ ישראל היה הסיפור, בעיצומה של שנת השמיטה תרצ"ח. פנתה אז משלחת של ציונים דתיים אל החזון איש. בקשה ממנו לחתום על כרוז האוסר לוותר על חלקים מארץ ישראל. השיב להם החזון איש: ומה עשיתם אתם בערב שנת השמיטה? האם לא מסרתם את קרקעות ישראל לידי ישמעאלי? האם אין זה אותו הדבר בדיוק?

אמנם מכירים אנו את דיוני ההלכה. בקיאים אנו בכל הסוגיות, בכל התשובות ובכל האסמכתאות. אך הלב ממאן לקבל: האם אך מקרה קרה? האם אין הדבר קורא לנו לחשבון נפש, לידע ולדרוש "בשל מי הסער הזה"?

עוד דברים עולים מימים עברו, ימי פולמוס השמיטה של שנת תר"ע. העיד אז רבה של צפת, הרידב"ז, כי איכרי זכרון יעקב, אשר חרשו וזרעו בשנת השבע - לא ראו ברכה בעמלם, ונשתדפו שדותיהם. ולא נתקררה

רוחו עד שתלה הקולר בחטא עזיבת השמיטה. האין דברים אלו קוראים גם אלינו בימים אלו?

אך למה נרחיק לכת עד אחרוני אחרונים, כאשר הדבר מפורש בתורת משה עצמה? הלא כך כתב לנו משה רבינו מפי הגבורה: "אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה... אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה. כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה" (ויקרא כו לד-לה). "והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עוונם..." (שם מג). ואף חז"ל החזיקו אחריו בפרקי אבות (פ"ה מ"ט) ואמרו: "גלות באה לעולם... ועל השמטת הארץ". אכן "בעוון שמיטה גלו ישראל".
האין האותיות זועקות אלינו מן הספר, כאשר עומדים אנו בפני סכנה של גלות חדשה?

כל אלו, ההרהורים שעלו בעצם אותם הימים של שמיטת תשנ"ד.

אך אם לדרוש את האמת חפצים אנו - אל לנו להיסחף אחר רגשי הלב הסוער ומחפש במה להטיל אשמה. **דרכה של תורה היא שתורה לנו כיצד לבחון את הדברים.** כבר הרב קוק זצ"ל עמד על המבט הראוי עפ"י דרכה של תורה. בשנת השבע תר"ע נדרש הרב לגלות את פשר מחלות שפגעו ביישוב היהודי, והיו שתלו אותו בשמיטה. על כך כתב הרב (אגרת תקכ"ב) שאם מחפשים במה לתלות את המחלות - הרי שהעוון המקטרג בראש אינו אלא שנאת החנם, אשר קנתה לה שביתה בכל שדרות הציבור. והוסיף והעלה כלל גדול בידו:

אין זה דרך התורה כלל לבנות דין עפ"י יראה חיצונית של עונשים, ה' ישמרנו. אנחנו צריכים לברר ממקור התורה, אם יש מקום לסמוך על היתר זה בשעת הדחק או לא. ואם יעלה בידינו שיש מקום לסמוך - אז אסור לנו לתלות את העונשים בזה, כי אין הקב"ה עושה את תורתו פלסטר ח"ו. ואנו צריכים לפשפש במעשינו בעניינים אחרים, במעשים ובמדות שרבה בהם המכשלה בעוה"ר, כאשר האריכו בזה גדולי צדיקי הדורות.

באותה שנה נקרא הרב זצ"ל להסביר גם את הפגיעה שארעה בשדות זכרון יעקב. באגרתו הנודעת, אגרת תקנ"ה, מאריך הוא לבאר את דרכי ההנהגה הא-לוקית. **לא יתכן לחשוך את הקב"ה בעיוות משפט ובהטלת עונש על מי שנוהג עפ"י הוראת חכם!** ו"היתר המכירה" - הלא נוסד על דעתם של גדולי פוסקים מדורות עברו ועד דורינו. ודאי וודאי שלא נוכל לתלות את הקולר דוקא באותו מיגזר בהתיישבות שידין רב לו גם במסירות ובמאמץ לשמירת השמיטה עד כמה שידו מגעת.

עוד כותב שם הרב זצ"ל שכלל זה ש"בעוון שמיטה גלו ישראל" - אינו אמור אלא כששמיטה נוהגת מן התורה. ולא מצאנו שיוטל עונש כל כך חמור על איסור דרבנן.

נסתרות הן דרכי הבורא מאיתנו. לא נוכל להסתפק בהסברים שטחיים ופשטניים לתופעות כה מרחיקות לכת. ובכל זאת יורשה לי לשער שגם בזה אין מקריות. **לא מקרית היא סמיכות הפרשיות בשנת תשנ"ד: הסכם הנסיגה ושנת השמיטה.**

אחד המרכזיים שברעיונותיה של שנת השמיטה הוא בניינו של היחס הנכון של העם אל הארץ. אם בכל ששת השנים יכול אדם לחשוב כי אדמתה של ארץ הקודש איננה אלא "חומר גלם" או "אמצעי ייצור" לספק פרנסה ועושר - באה שנת השבת, עם איסורי מלאכת הקרקע המיוחדים לה, ומחיה בקרבו את התודעה כי **אין עבודתו את אדמתה של ארץ ישראל ענין של פרנסה גרידא, כי אם שליחות א-לוקית.** או אז חוזרים האדם והעם אל החוויה הראשונית של הכניסה לארץ מן המדבר ושל העליה לארץ ממדבר העמים. השמיטה, מבחינה זו, הרי היא כהרחקת האיש מאשתו מדי חודש בחדשו, כדי לשוב ולחיות את החוויה של יום כניסתם לחופה. הפקדם של הפירות מעמיק הוא את התודעה שאין הארץ כלי שרת בידיו של הפרט, להפיק ממנה רווחים אנוכיים למען עצמו בלבד. וקדושת הפירות מפגישה אותנו עם בעל הבית האמיתי של הארץ, שאין אנו אלא כאורחים על שלחנו. "והארץ לא תימכר לצמיתות כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה, כג). באותה שנה, אין החקלאי עוקר את דירתו העירה. ממשיך הוא לדרוך על האדמה, אך בחרדת קודש: "כי המקום אשר אתה עומד עליו - קודש הוא" (יהושע ה טו) - אמר מלאך ה' ליהושע באותה "יריחו תחילה" של עולי מצרים.

נישא סביב עינינו ונראה: **מהו שורש הויכוח על ארץ ישראל, אם לא רעיון זה בדיוק? אם בקעת הירדן איננה אלא "חגורת הבטחון של המדינה", ואם ישובי רמת הגולן אינם אלא "התיישבות בטחונית" - מדוע שלא נוכל להמיר אותם בסידורי בטחון אחרים? ואם הרי יהודה והשומרון אינם אלא מבצר ההגנה של שפלת החוף - מדוע שלא להמיר את מתיישביהם במשטרתם של המחבלים? ואם החקלאות בארץ ישראל איננה אלא מקור פרנסה, מדוע לא להעביר את כל אמצעי הייצור לידי השכנים ולמצוא לחקלאי ישראל פרנסה מכובדת בתעשייה או בסתם "לופט געשעפט"? ואם ארץ ישראל כולה איננה ארץ הברית עם הקב"ה אלא "מרחב מחיה" או "מקלט בטוח", מדוע שלא להמיר אותה בארצות הברית של אמריקה? צא וראה: מנין נשאבות אותן תעצומות נפש להמשיך לחיות ביישובים שאיבדו הרבה מאיכות החיים שלהם לטובת קשיי קיום גוברים והולכים, אם לא מכוחה של אותה תודעת שליחות הגנוזה ברעיון השמיטה?**

עומדת היא שנת השמיטה על שאלת: "מה נאכל בשנה השביעית".
 החקלאי, הנכון לסכן את עתידו ואת פרנסתו ולהשליך את יהבו על א-לוקיו
 המבטיח "וצייתני את ברכתי" - גיבור כוח הוא. גיבור אמונה הוא, הגובר
 על השיקול הרציונאלי של חוקי הכלכלה והבוטאניקה, ומצפה לברכת
 ה'. וזאת אף אם ברכה זו לא באה בשנה השישית שקדמה, ואינה אלא
 צפיה לשנה השישית שתבוא שש שנים לאחר שנת השבע הנוכחית. מולם
 עומדים אנשים מפוכחים כביכול, המוכנים למכור לכל הממעיט במחיר את
 נחלת אבותיהם, רק בגלל שאין בפייהם תשובה לשאלה: מה נעשה בשני
 מליון ערבים. מנין נשאב הכוח לאותן חמש משפחות הרוכשות בימים אלו
 את בתיהן בכפר דרום, אל מול עיניה המשתאות של משטרת המחבלים,
 אם לא מאותה גבורה המונחת במצוות השמיטה? מנין נשאב הבטחון
 בישועת ה' אצל מתיישבי גב ההר ביהודה ובשומרון אל מול פני כל
 הסכנות? אין ספק איפוא, כי מקור חוסר הבטחון וחוסר האמונה שאחזו
 בחלקים גדולים בעם ובהנהגתו, נובע הוא מכך שרעיון השמיטה נשמט
 מן הלב.

אכן "בעוון שמיטה גלו ישראל". אך לא בגלל הלכות השמיטה. מבחינת
 ההלכה - נשמרה השמיטה, אף אם לא נשמרה בהידור הרצוי והנשאף
 לכתחילה. אך מן הבחינה הרוחנית והחינוכית - רחוקה היא מאד מדינתנו
 מלחיות לאורו של אידיאל עליון זה. דוקא אותו ציבור שהשמיטה יקרה
 לו: הן השמיטה בהלכותיה המתקיימות במידת האפשר עפ"י גדרה של
 תורה, והן השמיטה ברעיונותיה המתקיימים בכל מקום ובכל רגע בכל
 ההתיישבות החדשה בארץ - הוא אשר יזכה להביא את העם כולו לראות
 באור החדש אשר יאיר ה' על ציון.

מתוך הירחון: "אור תורה"

מן העיתונות אוצר בית דין והיתר המכירה

סיון תשנ"ד.

לכבוד עטרת תפארת ישראל,
מרן הראש"ל שליט"א.

והנה אתם כותבים [מפרסמים]¹ מכתב [של
אחד מגדולי הפוסקים]¹ באור תורה: מוטב
פירות היתר מכירה מפירות של אצור
בי"ד. הוי אומר, לא לתמוך בשומרי שביעית.
הנשמע כזה בהיסטוריה יהודית לרחק בעל
כרחנו את הגאולה השלמה.
בתקוה שתמצאו מקום לתקן את הצעקה
הגדולה עד לב השמים.

בברכת התורה
יהושע נויבירט, ירושלים.

רצונו לברר דעת תורה בענין אברכים
שהחמירו על עצמם לקנות ירקות נכרים ולא
רצו לסמוך על ההיתר של המכירה ולא על
אוצר בית דין. אם בענין פירות שחלה עליהם
בעיית השמיטה עדיף לקנות מהיתר המכירה
או מאוצר בית דין, אשר כידוע קשה מאד
להשיג פירות של נכרים. יורו המורה
ושכמ"ה.

בברכת התורה
אברכים ובני תורה
הסרים לדעתו הרמה של כת"ר.

ונהפוך הוא!

ראיתי את המכתב באור תורה תשרי בענין
עדיפות אוצר בית דין, שטען הנשמע כזה
לרחק בעל כרחנו את הגאולה ח"ו?
והזדעזעתי כולי גופאי הכיצד אפשר לכתוב
כך כלפי מרן הגאון שליט"א. איה כבודו של
רבנו הגדול? והלא מרן שליט"א פרסם דעתו
כמה וכמה פעמים בעתון "יום ליום" וכן
בספר "השמיטה כהלכתה" לבנו הגרי"צ יוסף
יע"ו שכל המחירים הגבוהים של אוצר בית
דין הם בגדר איסור סחורה בפירות שביעית,
וידועה הגמ' בקידושין שכל המסתחר בפירות
שביעית סופו שנמכר ב"מ לעבד לגוי, וכיון
שמרן שליט"א ס"ל שהמכירה לגוי מועילה,
הדבר פשוט יותר מביעתא בכותחא שעדיף
מכירה מאוצר בית דין כזה. הלזה ייקרא
"יריחוק הגאולה"? הלא הוא קירוב הגאולה לא
להסתחר באוצר בי"ד. (ואף כב' העורך לא
הדגיש כ"כ נקודה זו בתשובתו ולכן כתבנו
כן).

חזקו ואמצו, בברכת התורה
יורם מימון, ירושלים

תשובת מרן שליט"א:

פירות של היתר המכירה עדיפי מפירות של
אוצר בי"ד. ואלו שנהגו להחמיר בהיתר
המכירה יכולים לעשות התרה על שלא אמרו
בלי נדר, ויוכלו נזכאן ולהבא להשתמש
בפירות של היתר המכירה.
עובדיה יוסף.

האמנם עדיף?!

כב' מערכת אור תורה
אחדשה"ט ושמעכ"ת
כאחד הקוראים הקבועים של אור תורה הנני
פונה אליכם, אחרי בקשת סליחה ומחילה.
כשותף המלא בענינים העומדים ברומו של
עולם, אשר בזכות שמירת שמיטה נזכה
לגאולה שלמה בקרוב, שומע אני את הדאגות
הגדולות משארית הפליטה אשר מצות
שמיטה קדושה ומקודשת להם, אשר הם
מטיכסים עצות איך לקרב את הגאולה, גבורי
כח עושי דברו, עומדים הם לפני הבעיה, יש
להם 7500 טון (שבעת אלפים וחמש
מאות טון) פרי הדר אשר אינם יודעים איך
לפתור את הבעיה, ולא להיכשל באיסור
סחורה.

הרה"ג יהושע נויבירט שליט"א

תגובה

בס"ד יום ראשון ד' חשון תשנ"ה.
כב' מכובדנו וידידנו הרב יואל פרידמן שליט"א
אחדשה"ט ולמעכ"ת כראות.

בתשובה על מכתבו מהיום נכון כי ראיתי את תגובותיהם של הקוראים הנכבדים בירחון "אור תורה". צר לי מאד כי הם באים לחצוץ בין הראשון לציון שליט"א, אשר אני קרוב אליו עד מאד - לביני, אשר אין ביננו ולא כלום (ח"ו לא הקלתי בכבודו של גאון בישראל, כי כתבתי את מכתבי מבלי להזכיר את שמו).

עמדתי ברורה: עם כל חיבת הארץ, ובגלל חיבת הארץ - עלינו לחתור לשמור על קדושת הארץ. ולא ע"י שלטים והפגנות, אלא תהיה נא המשנה בפרקי אבות (פ"ה מ"ט) לנגד עיננו: "גלות באה לעולם על שמיטת הארץ בארבעה פרקים הדבר מתרבה: ...במוצאי שביעית, מהפקר פירות שביעית".

אין רצוני וגם אין ביכולתי להכניס ראשי בין ההרים: בין התזו"א זצ"ל, אשר תקף ביתר חריפות את היתר המכירה, לבין שיטת הגדולים אשר הם מתירים את היתר המכירה. ידוע כי הגאון רא"י קוק זצ"ל, אשר הוא בין אלה המתירים - גם הוא לא היה שבע רצון לעצם רעיון המכירה, אלא רק כהוראת שעה בלבד, וגם שם בתנאים מסוימים בלבד (אשר כנראה הכותבים המעירים לא הספיקו לדעת).

כל אלה ה"מתקיפים" אותי, לא מתקיפים אותי, אלא הם יוצאים באיצטלה של בצע כסף, אם לשלם פחות או יותר, וזה מה שכואב להם בסך הכל, ובזה מוכנים לזרוק מאחורי גבם את קדושת הארץ. כנראה, שהם אינם יודעים מכרמי פא"י אשר עשו אוצר בית דין, וחילקו כמליון בקבוקי יין, והיין חולק בזיל הזול.

כואב עד מאוד למה אנשים כאלה אשר מתקיפים את אוצר בית הדין, איפה הם צועקים על קדושת הארץ, איפה הם צועקים על שבת קדשנו, צפור נפשנו. כנראה כל זה לא כואב להם. רק ענין אוצר בית דין וצר לי צר לי, ותו לא.

ה' ירחם ויחזיר אותנו בתשובה שלמה.

בכבוד רב

יהושע נויבירט

ג.ב. רצוני להעיר כי ענין אוצר ביי"ד זו לא המצאה חדשה, וכפי שהכותבים מעירים אלא זה מובא בתוספתא ובר"ש לשביעית. ואם כי יש לדון בענין אוצר בית דין כפי שמנוהל היום, אך אין לנו אלא דברי ה"חזון איש".

מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ

המחלקה ההלכתית

- * הצוות ההלכתי עוסק בתקופה זו בשני נושאים עיקריים בהלכה: דיני מוצאי שביעית והלכות תולעים. המטרה היא להוציא ספר שיסכם את כל הבעיות המעשיות הקשורות בדיני תולעים: בחקלאות המודרנית, בתעשייה ובמסעדות, וכן בבית הפרטי.
- * בהכנה - שני ספרים העוסקים במצוות התלויות בארץ. ספר אחד יעסוק בהלכות תרומות ומעשרות ויוקדש לזכרו של הרב שמעון בירן הי"ד. הספר השני ("התורה והארץ" חלק ג') יעסוק בנושאים שונים במצוות התלויות בארץ.
- * מחקר הלכתי מקיף בנושא "התכלת בציצית" נערך ע"י הרב יעקב אפשטיין.
- * מתבצע פרוייקט מקיף לריכוז וסיכום של לקחי שנת השמיטה תשנ"ד. כל מי שיש בידיו נתונים ולקחים חשובים - מתבקש להפנותם למכון.

המחלקה המדעית

- * מר מאיר פרנקל (מדריך חקלאי) עורך עבור המכון סדרת ניסויים למציאת פתרונות לבעיית כלאי הרכבה בעצי פרי. בעיקר הוא עוסק במציאת כנות מתאימות לעצי אגס ואפרסק אשר יענו לדרישות ההלכה.
- כמו כן, נערכה סקירה על הכנות והרוכבים המצויות היום בשוק, כדי למקד את בעיות כלאי אילן. סקירה זו תתפרסם אי"ה באחד העלונים הבאים.
- * ניסוי נוסף שנועד לפתור את בעיית זמירת הגפנים בשמיטה נעשה ע"י מר מאיר פרנקל, כשהמגמה היא להקדים את זמירת הגפנים לפני שנת השמיטה מבלי לפגוע בהתעוררות הגפן בזמן המתאים.
- * המכון עומד בקשר עם מספר משתלות בארץ על מנת לפתור את בעיית מנין שנות הערלה בשתילי עצי פרי, מתוך מגמה להגיע למצב בו מנין השנים יתחיל כבר מעת השתילה במשתלה. לקבלת פרטים על הבעיות ההלכתיות הקשורות בקניית שתילי עצי פרי והמלצות על משתלות הנוהגות בהתאם להלכה ניתן לפנות טלפנית לרב יואל פרידמן בשעות העבודה במכון.
- * לאחרונה הוחל במחקר מקיף בנושא חרקי המזון המצויים במוצרים השונים שקיימים בשוק. המחקר הוא בשיתוף הרה"ג יואל שוורץ שליט"א ובסיועו של האג'רונוס שמעון ביטון. בשלב ראשון תהיה בדיקה מקיפה של ירקות העלים, תירס ומוצרים מוקפאים. לאחר מכן יתרחב המחקר למוצרי מזון נוספים.

מדרשת התורה והארץ

* עם תום שנת השמיטה הוחל בעבודת פיתוח בגן המצוות אשר ניטע במכון בכפר דרום לזכרו של הרב שמעון בירן הי"ד. מטרת הגן היא להדגים ולהמחיש לציבור את ההלכות הקשורות במצוות התלויות בארץ. בכניסה לגן ממוקמת החממה הנסיונית לגידול במצעים מנותקים שגם היא פתוחה לציבור הרחב. הגן נפתח לציבור לפני כחצי שנה וקבוצות רבות כבר ביקרו בו תוך קבלת הדרכה והסבר. לקבלת פרטים נוספים ניתן להתקשר למזכירות המכון טל' 07-847325.

* הנושא העיקרי שבו עוסקת המדרשה בשנת הלימודים תשנ"ה הוא: כשרות המזון. לשם כך הוכנה תערוכה ניידת שאמורה לנוע בין בתי הספר ברחבי הארץ. כמו כן הוכנו מערכי הפעלה ולימוד חווייתיים בנושא זה. פעילויות ראשונות התקיימו בבתי ספר ברחבי הארץ.

* בחול המועד סוכות הוקמה בישיבת הכותל שבירושלים, תערוכה בנושא כשרות המזון. כ-1500 איש ביקרו בתערוכה. השאיפה היא להקים תערוכה מתמדת בירושלים בנושא חרקי המזון, אשר תביא למודעות הציבור את הבעיות השונות בנושא זה.

* במסגרת הפעילות למבוגרים, הועברה הרצאה בנושא "חרקים במזון" למזכירי המועצות הדתיות שקיימו ימי עיון במלון "נהר הירדן" בטבריה.

* שיעור קבוע בטלפון מתקיים במסגרת פרויקט "נחייג ונשמע" של בית חב"ד ברחובות. מידי שבוע מוקלט שם שיעור בהלכות שמיטה מפי הרב עזריאל אריאל. ניתן לחייג ולשמע בטל. 08-493770.

* מעמד של "זכר להקהל" התקיים בחול המועד סוכות ברחבת הכותל בירושלים. המעמד התקיים הודות למאמץ גדול של שהושקע בהשתתפות פעילה של המכון. לקראה המעמד, הוציא המכון לאור את מאמרו של האדר"ת: "זכר למקדש". בהוצאה זו נפתחו כל ראשי התיבות, ניתנו כותרות לפיסקאות, הודגשו משפטי מפתח והערותיו של האדר"ת הונחו במקומן.

ועדת השמיטה

* ועדת השמיטה שע"י הרבנות הראשית לישראל עוסקת כעת בסיכום של שנת השמיטה תשנ"ד. לשם כך מתקיימים בתקופה זו כנסים לסיכום השמיטה במיגזרים שונים, בראשות הרה"ג יעקב אריאל והרב יהודה הלוי עמיחי. תקצירי הסיכומים יתפרסמו אי"ה בגליונות הבאים.

מתוך: "בגוש אחד" - עתון יישובי חבל עזה

ואף על פי כן ולמרות הכל

אבן לדאש פינה

יום ראשון, כ' בתשרי תשנ"ה. ברדיו מודיעים על עוד פיגוע בגוש קטיף. הפעם בנוה דקלים. כמה דקות אחר כך, מצלצל הטלפון בבית אחת המשפחות ביישוב. ההורים על הקו. "אתם מגיעים הערב לכפר דרום"? "כן". "יופי! גם אנחנו באים. לא חשבנו כך מראש. אבל שמענו את הידיעה ברדיו. אז אנחנו באים". "להתראות!"

לא מקרית היתה סמיכות הפרשיות באותו היום. עוד פעם הוכח כי: "כאשר יענו אותו - כן ירבה וכן יפרוץ". אבן פינה מונחת לבית הכנסת בכפר דרום. מאות אנשים גודשים את הדשא המרכזי ביישוב. שותפים למפעל מקרוב ומרחוק. בולטים ביניהם אנשי כפר דרום של תש"ת. לא התיישבות חדשה יש כאן. המשכיות של הסטוריה רואים כולם. אי אפשר שלא לזכור את דברי הרב שמעון בירן הי"ד בטקס העליה על הקרקע בחג הסוכות לפני חמש שנים: "לא בוני נחלה אנו כאן כי אם גואלי נחלה".

אכן, משק כנפי ההסטוריה נשמע בכפר דרום. פותחת את הטקס - ברכתו של המרא דאתרא, הרב בירן הי"ד, מן ההקלטה. מסיימת אותו - ברכתו של מא"ז כפר דרום בתש"ח, אברהם דיאמנט. ובין הסטוריה להסטוריה, בין דבר תורה לדבר ברכה - הופעת "דור ההמשך": ילדי כפר דרום המציגים את סיפורו של הכפר. לא מעט אנשים בקהל נראים מקנחים דמעה מזוית העין.

תודעת ההמשכיות ממשיכה ללוות את הטקס עד לסופו. בגלל קדושת חול המועד - אין יוצקים בטון. מניחים אבנים. והאבנים לבית הכנסת - לא מאבני המקום הן. מלוקטות הן מכל חלקי הארץ. אבן אבן והסיפור שעמיה. אבן מן הגולן לצד אבן מגוש דן, אבן מיהודה לצד אבן מן הנגב. על יסודות איתנים אלו, של שייכות לארץ כולה, ושל שייכות לעבר היהודי כולו - תחל אי"ה בקרוב בניית בית הכנסת בכפר דרום. בית הכנסת אשר ישא את שמות הנופלים על קידוש השם במותם, ובו יתגדל ויתקדש שמיה רבה - בחיים של תורה ותפילה.

מלווים בתחושות אלו, חמושים ברוח איתנה מבית כפר דרום, יצאו מאות המשתתפים בחזרה לביתם.

מהנעשה בגוש קטיף

שיר המעלות לאני טל

לציון 15 שנים כנגד "שירי המעלות" שבתהילים לעליה לקרקע של הישוב גני טל - הוכנס ספר תורה אשר נכתב ע"י חברי המושב למשכנו החדש והמפואר.

בהכנסת ספר התורה כבדנו הרב הראשי לישראל הרב ישראל מאיר לאו שליט"א אשר ציין לשבח את עמידתם האיתנה של אנשי הישוב בבניית בתים חדשים ובהקמת חממות חדשות. - בדבריו הביע משאלה ש"קומה ה' ויפוצו אויבך משנאיך", ונוכח ל"ובנוחו יאמר..."

עוד צוין ע"י רב הישוב, הרב גבריאל קדוש, שהפסוק שמעטר את ארון הקודש "בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ וראה אמונה" מציין את מצבנו כיום שאנו זקוקים לבטחון בצד עשיית הטוב בהתיישבות בארצנו מתוך אמונה. ח"כ שאול יהלום חיזק את המתישבים, שהם כיום חוד החנית במאבק האמיתי והגאה על ארצנו.

ברכו הרב יגאל קמינצקי הרב האזורי, עזריאל צדוק מאיגוד המושבים, הרב יוסף אלנקווה ומר צבי הנדל ראש המועצה.